

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Конспект лекцій

з дисципліни “Фінанси” для здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем «бакалавр» денної та заочної форм навчання спеціальностей 072 “ Фінанси, банківська справа та страхування (Частина 2)

2019

Конспект лекцій з дисципліни “Фінанси” для здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем «бакалавр» денної та заочної форм навчання спеціальностей 072 “ Фінанси, банківська справа та страхування (Частина 2) / Укл. Н.О. Чередниченко, – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2019.- 82 с.

Укладач: ст. викладач Н.О. Чередниченко

Рецензент: к.е.н., доцент С.В. Шарова

Відповідальний за випуск: ст. викладач Н.О. Чередниченко

Затверджено
на засіданні кафедри
“Фінанси, банківська справа
та страхування ”

ЗМІСТ

Частина 2	
Вступ	4
Тематичний план дисципліни з розподілом навчального часу за темами і формами занять	6
Змістовий модуль 3 - Фінанси підприємницьких структур та населення	8
Тема 7. Податки і податкова система.	8
Тема 8. Фінанси підприємств	17
Тема 9. Фінанси домогосподарств та фінансове забезпечення соціальних гарантій населення	32
Змістовий модуль 4 - Фінанси цільових фондів та особливості функціонування фінансового ринку	49
Тема 10. Державні цільові фонди	49
Тема 11. Державний кредит і державний борг	58
Тема 12. Фінансовий ринок	66
Рекомендована література	81

ВСТУП

Метою вивчення дисципліни надання фундаментальних знань з функціонування фінансів та їх впливу на соціально-економічний розвиток суспільства, розширення та поглиблення теоретичних знань студентів про фінансову систему держави, порядок формування та використання фондів фінансових ресурсів, які забезпечують функціонування кожної окремої її складової. Це є необхідним для майбутнього бакалавра, щоб об'єктивно оцінювати економічні процеси, які відбуваються у суспільстві; розуміти суть і тенденції розвитку фінансових відносин та їх особливості у сфері державних фінансів, міжнародних фінансів та фінансів суб'єктів підприємницької діяльності.

Методологічною та теоретичною основою науки про фінанси є економічна теорія, макро- та мікроекономіка. Такий підхід дозволяє вивчати фінанси у взаємозв'язку з іншими економічними категоріями, розібратися у їх суті та розробити аргументовані пропозиції щодо вдосконалення фінансового механізму.

Завданням курсу дати в необхідному обсязі теоретичний матеріал, який включатиме сучасні наукові розробки як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-економістів; дати правильне розуміння закономірностей у сфері фінансових відносин держави, суб'єктів господарської діяльності і населення, розкрити можливості використання цих закономірностей у практиці фінансової роботи; з'ясувати роль фінансів у економічній перебудові суспільства на шляху розвитку ринкових відносин; визначити сукупність заходів, що забезпечують використання фінансів як одного з дійових важелів економічної політики держави.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен знати:

- фінансовий механізм держави та його складові;

- основні проблеми, які виникають в ході функціонування фінансового механізму та засоби їх розв'язання;
- структуру ланок фінансової системи держави та основні взаємозв'язки між ними;
- організаційну структуру управління фінансовою системою;
- форми і види фінансових ресурсів, які є у розпорядженні суб'єктів фінансових відносин;
- об'єктивно та професійно грамотно оцінювати економічні процеси, що відбуваються в суспільстві;
- розуміти суть і тенденції розвитку фінансових відносин та їх особливості у сфері державних фінансів, фінансів підприємницьких структур, міжнародних фінансів;
- аналізувати сучасний стан та перспективи майбутнього розвитку фінансового ринку України;
- уміти розробляти і вирішувати питання теорії і практики фінансової політики держави в умовах ринкової економіки.

1 ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ
з розподілом навчального часу
за темами і формами занять

Теми курсу	Аудиторні заняття						Час та завдання на самостійну роботу		
	Лекцій	Консультацій	Семинарів	Практичні заняття	Лабораторні роботи	Інші види	Загалом, годин	Самостійна робота	Завдання
Змістовий модуль 1 – Теоретичні основи функціонування фінансів									
Тема 1. Суть і функції фінансів.	4			4			23	15	Засвоєння матеріалу лекцій
Тема 2. Фінансова система	4			4			23	15	Засвоєння матеріалу лекцій
Тема 3. Фінансова політика і фінансовий механізм	4			4			18	10	Засвоєння матеріалу лекцій
Разом за змістовим модулем 1	12			12			64	40	
Змістовий модуль 2 - Державні фінанси									
Тема 4. Управління фінансами і фінансовий контроль	4			4			18	10	Засвоєння матеріалу лекцій
Тема 5. Державні фінанси	4			4			23	15	Засвоєння матеріалу лекцій
Тема 6. Бюджет і бюджетна система	6			6			30	18	Засвоєння матеріалу лекцій

Разом за змістовим модулем 2	14			14			71	43	
Змістовий модуль 3 - Фінанси підприємницьких структур та населення									
Тема 7. Податки і податкова система.	4			2			26	20	Засвоєння матеріалу лекцій
Тема 8.. Фінанси підприємств	6			2			28	20	Засвоєння матеріалу лекцій
Тема 9. Фінанси домогосподарств та фінансове забезпечення соціальних гарантій населення	4			2			20	14	Засвоєння матеріалу лекцій
Разом за змістовим модулем 3	14			6			74	54	
Змістовий модуль 4 - Фінанси цільових фондів та особливості функціонування фінансового ринку									
Тема 10. Державні цільові фонди	4			2			20	14	Засвоєння матеріалу лекцій
Тема 11. Державний кредит і державний борг	4			2			26	20	Засвоєння матеріалу лекцій
Тема 12. Фінансовий ринок	6			4			30	20	Засвоєння матеріалу лекцій
Разом за змістовим модулем 4	14			8			76	54	
Усього годин	54			40			285	191	

Змістовий модуль 3 – Фінанси підприємницьких структур та населення

Тема 7. Податки і податкова система.

1. Соціально-економічна суть податків.
2. Класифікація податків.
3. Податкова система України.
4. Податкова політика держави та основні напрямки її реформування.

1. Соціально-економічна суть податків.

Податки існують в людському суспільстві майже 1000 років, але для людини немає більш гнітючої процедури, ніж їх сплата. Високі податки – це завжди неминучі злидні і занепад господарства. Непосильні податки були причиною багатьох соціальних конфліктів і кровопролитних воєн.

Водночас запровадження податків мало надзвичайно прогресивне значення для розвитку людського суспільства, їх порівнюють із винаходом колеса чи парової машини.

Найбільшого розвитку податки досягають в умовах розвиненої ринкової економіки. Вони стають ефективним зряддям реалізації державної політики. Проте не слід забувати, що податки є дуже небезпечною зброєю в руках держави. Без наукової концепції податкової політики вони можуть перетворитися на гальмо економічного розвитку.

Фундатором наукової теорії податків вважають Адама Сміта, який у своїй праці „Дослідження про природу і причини багатства народів” вивів чотири найзагальніших принципи оподаткування:

- 1) всі громадяни повинні брати участь у підтримці держави відповідно до своїх доходів, які вони отримують під захистом та опікою держави („принцип рівності в оподаткуванні”);
- 2) податки повинні бути чітко визначені щодо часу, обсягу і місця платежу („принцип визначеності”);
- 3) податки повинні сплачуватися платниками у найвигідніший для них час („принцип зручності”);
- 4) кожен податок повинен бути побудований так, щоб у платників вилучалося якнайменше коштів понад той дохід, який вони приносять у скарбницю („принцип дешевизни справляння податків”). Великі витрати на збирання податку роблять його недоцільним.

Отже, податок являє собою обов’язковий платіж, що встановлюється державою і сплачується на її користь у відповідності до діючого законодавства. Але, крім податку, на сьогодні в Україні використовуються й інші терміни, що відображають платежі державі. Це – плата, внески,

відрахування і збори. Причому відмінності між платою, податками і відрахуваннями не є суттєвими.

Плата вносить за користування природними й іншими ресурсами, що перебувають у власності держави і може відноситись як на собівартість, так і сплачуватись з прибутку.

Відрахування передбачають цільове призначення платежів і, в основному відносяться на собівартість.

Основними ознаками податків є такі:

- податки не мають цільового призначення;
- податки характеризуються одностороннім рухом вартості від юридичних і фізичних осіб до держави;
- якщо плата і відрахування можуть вноситись як державі, так і іншим юридичним чи фізичним особам, то податки – це атрибут лише держави.

Податки є не просто економічною, але й суспільно-соціальною категорією.

Суспільна ціна податків вимірюється втратою частки особистого добробуту конкретними платниками, причому суспільні блага забезпечуються лише державою, і вона реалізує ці блага споживачам за відповідними цінами. Ціною суспільних благ і є податки.

Соціально-економічна сутність податків проявляється у їх функціях. Податки виконують такі основні функції:

- фіскальну;
- розподільчу;
- регулюючу.

Фіскальна функція – основна функція, характерна для податкових систем всіх держав. З її допомогою формуються державні грошові фонди і створюються матеріальні умови для функціонування держави. Фіскальна функція податків, за допомогою якої відбувається одержавлення частини національного доходу в грошовій формі створює передумови для втручання держави в економіку. Отже, вона значною мірою обумовлює регулюючу функцію.

Розподільча функція забезпечує розподіл вартісних пропорцій між платниками податків і державою. Тобто саме за допомогою податків держава встановлює вартісні пропорції такого перерозподілу.

Регулююча функція означає, що податки як активний учасник перерозподільчих процесів здійснює серйозний вплив на відтворення, стимулюючи або стримуючи його темпи, посилюючи або послаблюючи накопичення капіталу, розширюючи або зменшуючи платоспроможний попит населення.

Регулююча функція спрямована в першу чергу на досягнення через податкові механізми тих чи інших завдань податкової політики держави. При цьому потрібно виділити стимулюючу, де стимулюючу і відтворювальну під функції оподаткування.

Стимулююча підфункція спрямована на підтримку розвитку тих чи інших економічних процесів. Вона реалізуються через систему пільг і звільнень.

Де стимулююча підфункція, навпаки, спрямована на встановлення через податковий прес перепон для розвитку яких-небудь економічних процесів (наприклад, через реалізацію державою своєї протекціоністської економічної політики).

Відтворювальна підфункція призначена для акумулювання засобів на відновлення використовуваних ресурсів. Цю під функцію виконують відрахування на відтворення мінерально-сировинної бази, плата за воду тощо.

Кожен податок має наступні елементи:

- суб'єкт;
- об'єкт або податкова база;
- джерело;
- одиниця обкладання;
- податкова ставка;
- податкові пільги.

Суб'єкт податку або платник податку – фізична або юридична особа, на яку законом покладено зобов'язання сплачувати податок.

Об'єкт податку – предмет, який підлягає обкладенню податком (дохід, майно, вартість товарів тощо).

Джерело податку – дохід суб'єкта (заробітна плата, прибуток, відсотки тощо), з якого сплачується податок.

Одиниця обкладання – одиниця виміру об'єкта (по прибутковому податку – грошова одиниця, по земельному – гектар тощо).

Податкова ставка представляє собою величину податку на одиницю обкладання. Існують два підходи щодо запровадження податкових ставок – універсальний та диференційований. Універсальний підхід передбачає запровадження єдиної для всіх платників податків ставки, диференційований – декількох. За способом побудови податкові ставки поділяються на тверді й процентні. Тверді ставки встановлюються у грошовому вимірі на одиницю обкладання в натуральному обчисленні. Процентні ставки встановлюються щодо об'єкта оподаткування, який має грошовий вимір і показує, яку відсоткову частку певного об'єкта треба сплатити як податок.

Податкові пільги – повне або часткове звільнення від податків суб'єкта у відповідності з діючим законодавством. Найбільш важливою податковою пільгою є неоподатковуваний мінімум.

2. *Класифікація податків.*

Податкова система включає різні види податків. В основу їх класифікації покладені різні ознаки. Найбільш суттєве значення в сучасній теорії і практиці оподаткування мають наступні підстави класифікації податків:

1) **за способом стягнення податків:** прями й непрямі.

Прямі податки встановлюються безпосередньо на дохід і майно.

До *непрямих податків* належать податки на товари і послуги, які оплачуються в ціні товару. Обсяг непрямих податків для окремого платника визначається обсягом споживання і не залежить від його доходів.

2) **за суб'єктами-платниками податків:** податки з фізичних осіб, податки з юридичних осіб та змішані податки.

Основними *податками з фізичних осіб* є прибутковий податок з доходів громадян, податок на майно з фізичних осіб тощо.

До *податків з юридичних осіб* належать податок на прибуток підприємств, ПДВ, акцизний збір, податок на майно підприємств тощо.

Змішані податки сплачуються як фізичними так і юридичними особами. До них належать державне мито, податок з власників транспортних засобів тощо.

3) **за органом, який встановлює й конкретизує податки:** загальнодержавні й місцеві податки.

Загальнодержавні податки встановлюють вищі органи влади. Їх стягнення є обов'язковим на всій території країни, незалежно від того, до якого бюджету вони зараховуються.

Місцеві податки встановлюються місцевими органами влади. Можливі різні варіанти встановлення місцевих податків:

— у вигляді надбавок до загальнодержавних податків

— введення місцевих податків за переліком, що встановлюється вищими органами влади;

— впровадження місцевих податків на розсуд місцевих органів без будь-яких обмежень з боку центральної влади.

4) **за порядком введення податку:** загальнообов'язкові й факультативні податки.

Загальнообов'язкові податки встановлюються законодавчими актами країни і стягуються на всій її території незалежно від бюджету, в який вони

надходять. До загальнообов'язкових податків належать всі загальнодержавні податки, а також деякі місцеві податки.

Факультативні податки передбачені основами податкової системи, проте безпосередньо вводяться вони можуть законодавчими актами місцевих органів влади. Сюди належать основна частина місцевих податків.

5) за рівнем бюджету, в який зараховується податковий платіж: закріплені й регулюючі податки.

Закріплені податки безпосередньо й повністю поступають в конкретний бюджет або позабюджетний фонд.

Регулюючі податки поступають одночасно в бюджети різних рівнів у пропорції згідно бюджетного законодавства (наприклад податок на прибуток, прибутковий податок).

б) **за цільовою спрямованістю введення податку:** абстрактні та цільові податки.

Абстрактні податки вводяться державою для формування бюджету в цілому.

Цільові (спеціальні) податки вводяться державою для фінансування конкретного напрямку затрат.

3. *Податкова система України.*

Податкова система кожної країни відображає її специфічні умови. У світі немає держав з тотожними податковими системами. Однак це не означає, що створення податкової системи і податкова політика ведеться спонтанно, як кому забажається. Є певні положення, що визначають підхід держави до цієї сфери своєї діяльності.

Податкова система – це сукупність встановлених в країні податків та механізм їх стягування.

Науковий підхід до створення податкової системи передбачає:

- 1) системність;
- 2) встановлення визначальної бази системи;
- 3) формування правової основи;
- 4) вихідні принципи.

Вимога системності полягає в тому, що всі податки мають бути взаємопов'язані між собою, органічно доповнювати один одного, не вступати в суперечність із системою в цілому та окремими її елементами. Системний підхід означає, що повинні реалізовуватись всі функції податків.

Визначальною базою побудови податкової системи є обсяг бюджетних видатків. Податки в державі – не самоціль. З позиції організації її фінансової діяльності вони вторинні відносно видатків. Збалансування доходів бюджету з обсягом державних видатків є аксіомою фінансової науки. Відхід від неї

призводить до наслідків більш тяжких, ніж високий рівень оподаткування. Йдеться про інфляцію, яка по суті справи також є прихованою формою оподаткування. Особливість інфляції полягає в тому, що це відкладені на завтра податки, однак завтра прийдеться платити значно більше, ніж сьогодні.

Правову основу системи доходів бюджету становлять відносини власності. По-перше, права держави на доходи залежать від форми власності – державної чи приватної. При державній власності не тільки майно, але й створювані на підприємствах доходи належать державі. Вона вирішує, яку частину цих доходів зосередити в бюджеті, а яку залишити підприємству.

По-друге, форма власності відбивається на формуванні доходів відповідних юридичних і фізичних осіб. Особливості ж формування доходів мають враховуватись при встановленні об'єкта оподаткування.

I, нарешті, вихідні принципи побудови податкової системи:

- 1) головна мета податкової системи – забезпечення надходжень до державного бюджету;
- 2) податкова система має бути нейтральною;
- 3) необхідність розширення податкової бази;
- 4) стабільність податкової системи;
- 5) податкова система не може бути дискримінаційною по відношенню до одних платників податків та надавати переваги іншим;
- 6) податкова система повинна бути прогресивною;
- 7) податкова система повинна бути простою і зрозумілою.

Податкова система України складається з двох підсистем:

- загальнодержавних податків і зборів;
- місцевих податків і зборів.

Загальнодержавні податки та збори:

- податок на прибуток підприємств;
- податок на доходи фізичних осіб;
- податок на додану вартість;
- акцизний податок;
- збір за першу реєстрацію транспортного засобу;
- екологічний податок;
- рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами природного газу та аміаку територією України;

- рентна плата за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в Україні;
- плата за користування надрами;
- плата за землю;
- збір за користування радіочастотним ресурсом України;
- збір за спеціальне використання води;
- збір за спеціальне використання лісових ресурсів;
- фіксований сільськогосподарський податок;
- мито.

Місцеві податки:

- податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
- єдиний податок.

Місцеві збори:

- Збір за місця для паркування транспортних засобів;
- туристичний збір.

Аналіз податкової системи України засвідчує її фіскальний характер, що стримує економічний розвиток держави. На сьогодні є підстави стверджувати, що податкова система виявилася неадекватною щодо умов перехідної економіки, створила значні податкові навантаження на суб'єктів господарювання, призвела до невиправданого вилучення обігових коштів підприємств, виникнення додаткової потреби у кредитних ресурсах. Значними є деформації та нестабільність у ставках, визначенні бази й періодів оподаткування. Дуже негативно вплинули на результати господарської діяльності суб'єктів нарахування на фонд оплати праці. Надмірна кількість податкових пільг зумовила необґрунтований перерозподіл валового внутрішнього продукту, створила неоднакові економічні умови для господарювання. Усе це призвело до виникнення значного тіньового сектора економіки, ухилень від оподаткування, затримки податкових надходжень.

Аналіз економічної ситуації в Україні протягом останніх років свідчить, що без внесення змін до системи оподаткування, без вжиття радикальних заходів щодо відродження вітчизняного виробництва й упорядкування державних витратів змінити ситуацію на краще не можна.

4. Податкова політика держави та основні напрямки її реформування.

Податкова політика – це діяльність держави у сферах запровадження, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів до централізованих грошових фондів держави.

Податкова політика має бути гнучкою, оптимально пов'язувати інтереси держави з інтересами товаровиробників і громадян.

На сучасному етапі в Україні податкова політика спрямована, в першу чергу, на реформування податкової системи. Нині існують дві точки зору щодо податкової реформи:

1) згідно першої – треба стримуватися від різких змін у податковій системі, дати підприємствам звикнути до чинних правил. За цей час слід прийняти Податковий кодекс, відлагодити податкові механізми і процедури, сформувані жорстку систему податкового контролю і на цій основі у подальшому перейти до загального зниження податкових ставок. Прихильники цієї думки вважають, що різке скорочення ставок оподаткування призведе до скорочення надходжень до державного бюджету, а це, в свою чергу, зумовить скорочення бюджетних видатків, і перш за все, соціального спрямування. Проте досвід Росії, в якій досить успішно була реалізована податкова реформа, спрямована на зменшення податкового тягара і значного скорочення податків, не підтверджує вказаних побоювань. Надходження до бюджету не тільки не скоротились, а й суттєво зросли.

2) Інші вважають, що за чинних податкових ставок подолати економічну кризу неможливо. Необхідно швидко і максимально зменшити податковий тягар як на суб'єктів господарювання, так і на громадян.

Крім того, основними відправними елементами податкової реформи повинні бути:

— науково обґрунтована політика державних доходів, законодавче закріплення якої має бути відображено в податковому кодексі;

— система оподаткування повинна бути складовою механізму регулювання розвитку певних галузей економіки і розвитку малого бізнесу. Треба посилити податкові методи регулювання темпів і пропорцій розвитку економіки;

— система оподаткування повинна мати інвестиційну і соціальну спрямованість;

— зміни в системі оподаткування повинні здійснюватись одночасно з реформуванням системи оплати праці, пенсійного забезпечення, удосконаленням соціальної сфери;

— основу податкової системи мають становити прямі податки, тобто податки, де об'єктом оподаткування є дохід фізичної особи, прибуток юридичної особи, земля, майно та капітал;

— непрямі податки повинні використовуватися лише у формі акцизів для обмеження споживання деяких видів товарів, можливостей виробника-монополіста в одержанні необґрунтовано високих доходів, а також для оподаткування предметів розкоші, захисту власного виробника;

— застосування при оподаткуванні обґрунтованої диференціації ставок податків залежно від виду діяльності й розміру одержуваного доходу або прибутку;

— ліквідація податкових пільг, які сприяють перерозподілу доходів, деформують вартісні показники в економіці та знижують конкурентоспроможність товаровиробників. Пільги можуть надаватись на певний строк і за умови використання коштів на визначені державою потреби;

— умови оподаткування повинні бути прості й зрозумілі платникові, податок має стягуватися у зручний для платника час і прийнятним методом;

— чітке розмежування податків, що зараховуються до державного і місцевих бюджетів, розширення прав у сфері оподаткування органів місцевого самоврядування.

Тема 8. Фінанси підприємств

1. Сутність фінансів підприємств.
2. Фінансові ресурси підприємств.
3. Організація фінансової роботи на підприємстві.
4. Фінансові результати діяльності підприємства
5. Фінансова діяльність як система фінансового забезпечення функціонування підприємства

1. Сутність фінансів підприємств

Фінанси підприємств є складовою фінансової системи країни, а тому їм належить визначальне місце у структурі фінансових відносин суспільства.

Оскільки вони функціонують у сфері матеріального виробництва, то від стану фінансів підприємств залежить не тільки створення національного доходу та забезпечення фінансової стійкості держави, але й можливість задоволення суспільних потреб населення, зменшення рівня безробіття і соціальної напруги в суспільстві.

Фінансам підприємств властиві ознаки: загальні і специфічні.

Загальною ознакою як для державних фінансів, так і для фінансів підприємств є те, що вони виражають сукупність економічних відносин, які пов'язані з розподілом вартості валового внутрішнього продукту.

Специфічні ознаки властиві саме для фінансів підприємств, вони полягають у первинному розподілі вартості валового внутрішнього продукту, формуванні і використанні грошових доходів і децентралізованих фондів [36].

Фінанси підприємств – це економічні відносини, які виникають в процесі формування, розподілу та використання доходів і грошових фондів суб'єктів господарювання.

В ході відтворення фінанси підприємств як економічна категорія виявляють та виражають свою сутність за допомогою таких функцій:

1) забезпечувальна – формування фінансових ресурсів у процесі виробничо-господарської діяльності;

2) розподільча – розподіл та використання фінансових ресурсів для забезпечення операційної фінансової та інвестиційної діяльності, виконання своїх зобов'язань перед бюджетом, банками та іншими суб'єктами господарювання;

3) відтворювальна – можливість покрити витрачені фінансові ресурси на виробництво і реалізацію продукції у формі простого відтворення (враховується тільки собівартість) чи розширеного відтворення (враховується собівартість і прибуток);

4) контрольна – контроль за формуванням та використанням фінансових ресурсів в процесі відтворення.

Присутність функцій фінансів підприємства у виробничогощодарській діяльності зображено на рис. 1

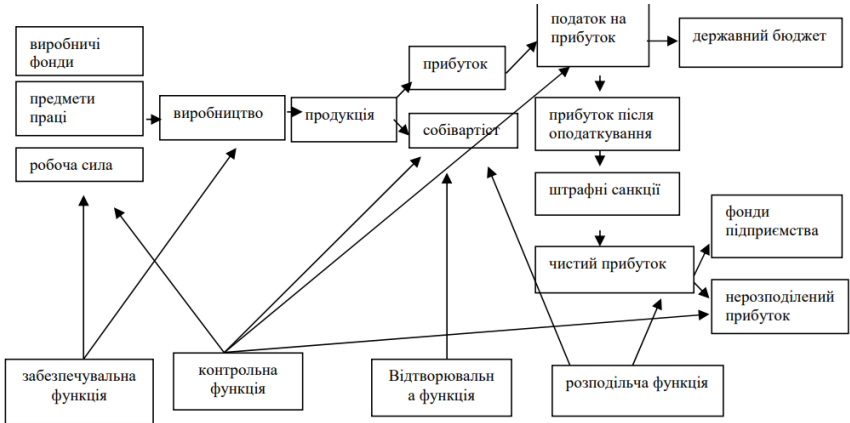

Рис.1. Схема дії функцій фінансів підприємства на виробничогощодарську діяльність

Фінанси підприємства безпосередньо пов'язані із функціонуванням грошового обороту і грошового обігу.

Грошовий оборот характеризує рух грошей у формі капіталу, а грошовий обіг – у формі грошей. Таким чином, фінанси підприємства базуються на грошових відносинах, але не всі грошові відносини відносяться до фінансових, а тільки ті, при яких рух грошових коштів стає відносно самостійним.

Прикладом фінансових грошових відносин є відносини, які пов'язані:

- з формуванням зареєстрованого капіталу суб'єктів господарювання;
- з формуванням та розподілом виручки, прибутку, грошових фондів підприємств;
- із сплатою податків та інших платежів у бюджет та цільові фонди, з бюджетним фінансуванням та субсидюванням;
- з інвестуванням у цінні папери та одержанням доходів по них, з доходами від участі в капіталі, одержанням і сплатою штрафних санкцій;
- з кредитними, депозитними, страховими операціями підприємств і фінансовими установами.

Отже, *об'єктом фінансів підприємств* є економічні відносини з приводу формування, розподілу та використання доходів і грошових фондів суб'єктів господарювання.

Суб'єктами таких відносин є суб'єкти господарювання, фінансові установи, держава, позабюджетні фонди, інвестиційні фонди, аудиторські компанії, організації, інші підприємницькі структури, які є юридичними особами.

Обов'язковими передумовами ефективного функціонування підприємств є:

- 1) наявність різноманітних форм власності;
- 2) свобода підприємництва та самостійності прийняття рішень;
- 3) обмеження та регламентація державного втручання в діяльність підприємств;
- 4) самофінансування підприємств;
- 5) вільне ринкове ціноутворення та конкуренція;
- 6) правове забезпечення правил економічної поведінки всіх суб'єктів підприємницької діяльності та ін.

2. Фінансові ресурси підприємств

Основою фінансів підприємств є **фінансові ресурси** – сума коштів, яка перебуває в розпорядженні підприємства та призначена для виконання ним фінансових зобов'язань.

В пасиві балансу фінансові ресурси відображаються як джерела формування активів, а в активі – як засоби, у тому числі й грошові кошти.

Таким чином, засоби і грошові кошти виступають матеріальним виразом фінансових ресурсів.

Фінансові ресурси умовно можна поділити на грошові кошти у фондовій та нефондовій формі.

Грошові фонди підприємства – це виокремлена частина грошових коштів, які характеризуються цільовим спрямуванням і використанням. Це, зокрема, може бути статутний, пайовий капітал, фонд оплати праці, гарантійний фонд, резервний фонд, фонд матеріального стимулювання, фонд розвитку підприємства, фонд соціального розвитку та ін.

Інша частина грошових коштів функціонує у *нефондовій формі*, вони використовуються для виконання зобов'язань підприємства перед бюджетом та позабюджетними фондами, банками, страховими компаніями, організаціями.

Фінансові ресурси підприємства формуються за рахунок таких основних джерел:

- внесків засновників у статутний (пайовий) капітал;

- надходження і доходи, які формуються за рахунок власних та порівнянених до них коштів (стійких пасивів);
- надходження коштів від емісії акцій, облігацій та інших видів цінних паперів, кредитів;
- страхові відшкодування, бюджетні субсидії, фінансові ресурси, які надійшли від галузевих структур, концернів, асоціацій;
- інші види ресурсів.

Фінансові ресурси формуються за рахунок власних та залучених джерел.

Власні фінансові ресурси підприємства утворюються при формуванні його статутного капіталу та поповнюються завдяки отриманого прибутку й амортизаційних відрахувань. Крім того, підприємство може отримувати фінансові ресурси від емісії своїх акцій, отримання дотацій, субсидій, субвенцій, а також дивідендів, відсотків на цінні папери інших емітентів.

Якщо підприємству не вистачає власних фінансових ресурсів, воно вправі залучити їх на фінансовому ринку у вигляді банківських кредитів, кредиторської заборгованості, коштів від емісії боргових зобов'язань (облігацій, векселів) тощо.

Класифікацію фінансових ресурсів подано на рис.2.

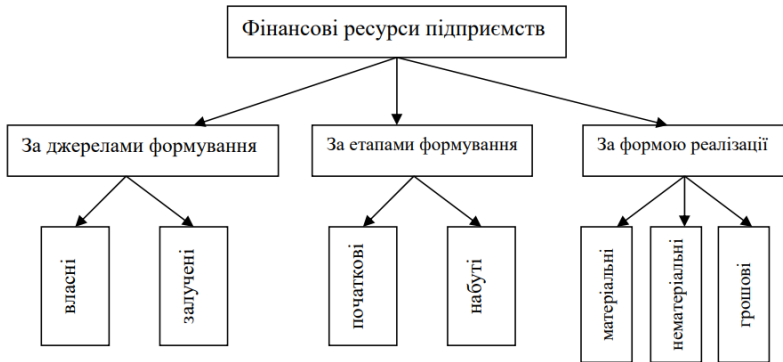

Рис. 2. Класифікація фінансових ресурсів підприємств

Загальна сума фінансових ресурсів складається з наступних елементів:

- статутного (пайового) капіталу;
- додаткового капіталу;
- резервного капіталу;
- нерозподіленого прибутку;
- амортизаційних відрахувань;

- відстроченої податкової заборгованості;
- довгострокових та короткострокових кредитів банків;
- кредиторської заборгованості усіх видів;
- інших коштів, що відображаються в пасиві бухгалтерського балансу підприємства.

Фінансові ресурси використовуються підприємством у процесі виробничої, фінансової та інвестиційної діяльності.

Достатній обсяг фінансових ресурсів та їх ефективне використання визначають стійкий фінансовий стан підприємства

3. Організація фінансової роботи на підприємстві

В умовах ринкової економіки і здорової підприємницької конкуренції надзвичайну роль відіграє раціонально організована фінансова робота на підприємстві.

Від організації фінансової роботи буде залежати не тільки фінансове забезпечення процесу виробництва, його безперервність і ритмічність, але й показники платоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності, прибутковості.

Тому функціонування фінансів підприємств повинно здійснюватися шляхом цілеспрямованої їх організації.

Організація фінансів на підприємстві полягає у застосуванні різних форм, методів, способів формування та використання фінансових ресурсів, у контролі за їх ефективним кругообігом з метою максимізації прибутку при мінімізації ризиків проведення підприємницької діяльності на основі чинних законодавчих актів.

В умовах ринкової економіки організація фінансів підприємств ґрунтується на принципах саморегулювання, самокупності та самофінансування.

В основу організації фінансів підприємств покладено повний господарський (комерційний) розрахунок, який ґрунтується на таких принципах:

- господарської самостійності;
- матеріальної відповідальності;
- зацікавленості у результатах діяльності;
- забезпечення фінансових резервів.

Таким чином, механізм реалізації господарського (комерційного) розрахунку на підприємстві проявляється в самофінансуванні, самокупності і саморегулюванні господарських операцій.

Фінансова діяльність підприємства може розглядатись у «широкому» і «вузькому» розумінні. Фінансова діяльність у «вузькому» розумінні пов'язана з видами економічної діяльності підприємства і зафіксована в П(С)БО України.

Згідно із положеннями **фінансова діяльність** — це діяльність, яка веде до змін розміру і складу власного та позичкового капіталу підприємства (яка не є результатом його операційної чи інвестиційної діяльності).

Тобто сутність фінансової діяльності підприємства полягає у фінансуванні підприємства, оскільки успішна інвестиційна та операційна підприємницька діяльність можлива лише за наявності надійного фінансового фундаменту, тобто достатнього обсягу капіталу.

Фінансова діяльність у «широкому» розумінні — це система використання різних форм і методів для фінансового забезпечення функціонування підприємств, а також досягнення ними поставлених цілей. Іншими словами, фінансова діяльність (робота) включає весь комплекс функціональних завдань фінансиста, пов'язаних з фінансуванням, інвестиційною діяльністю та фінансовим забезпеченням (обслуговуванням) операційної діяльності суб'єкта господарювання [38].

Фінансова робота на підприємстві здійснюється за такими основними напрямками:

- фінансове планування та прогнозування;
- оперативна (поточна) фінансово-економічна робота;
- аналіз та контроль виробничо-господарської діяльності.

Фінансову роботу на підприємстві здійснюють згідно із Господарським кодексом України, Податковим кодексом України, Законом України «Про господарські товариства», статутом підприємства, інструкціями та вказівками фінансових й банківських органів.

Фінансову роботу на підприємстві виконують працівники фінансового відділу, а за його відсутності — працівники бухгалтерії.

Відповідальність за організацію фінансової роботи несе начальник фінансового відділу (головний бухгалтер).

Ефективність фінансової діяльності забезпечується формуванням на підприємстві фінансового механізму. Якісне управління фінансами великою мірою залежатиме від функціонування фінансового механізму на підприємстві.

Фінансовий механізм підприємства — це сукупність форм та методів формування і використання фінансових ресурсів для забезпечення фінансування діяльності підприємства.

Складовими фінансового механізму є фінансові методи, фінансові важелі, нормативно-правове забезпечення, інформаційне забезпечення.

4. Фінансові результати діяльності підприємства

У процесі функціонування та проведення своєї господарської діяльності у підприємства формуються доходи та витрати, співставлення яких дає змогу говорити про формування *фінансового результату діяльності підприємства*.

Фінансовий результат діяльності підприємства знаходить відображення у формі 2 фінансової звітності підприємства - Звіті про фінансові результати, яка дає змогу не лише констатувати певний прибуток чи збиток, але й прослідкувати доходи, що стали основою формування фінансового результату, та напрями витрат, що були здійснені у зв'язку з формуванням доходів.

Доходи суб'єкта господарювання представляються собою певне надходження коштів від провадження діяльності підприємства.

Сукупний дохід підприємства має наступні складові:

- доходи від операційної діяльності або виручка від реалізації (дохід від реалізації продукції, інші операційні доходи);
- фінансові доходи (дохід від участі в капіталі, інші фінансові доходи);
- інші доходи від операційної діяльності (дохід від реалізації фінансових інвестицій, від реалізації необоротних активів, від реалізації майнових комплексів);
- надзвичайні доходи (страхові відшкодування, сума зменшення податку на прибуток і ін.).

Виручка від реалізації продукції формує первинний вид доходу підприємства, який відображає суму грошових коштів, що була отримана у ході реалізації продукції, шляхом зарахування на рахунок підприємства або перерахунком в касу.

Існує два методи обліку виручки від реалізації: касовий метод та метод нарахування.

Касовий метод: виручка від реалізації дорівнює сумі коштів, яку було отримано в результаті відгруження продукції, надання послуг, виконання робіт, включаючи фінансову діяльність.

Метод нарахування: виручка від реалізації дорівнює вартості товарів (робіт, послуг), які було відгружено (виконано або надано) на визначену дату.

Здійснення господарської діяльності в умовах ринкової економіки вимагає від суб'єктів господарювання розробки системи дій, не лише щодо здійснення безпосередньої виробничої діяльності, але й реалізації діяльності пов'язаної з плануванням випуску продукції, дослідження ринку споживання з метою складання планів розвитку та прогнозування як фінансових

результатів, так і виручку від реалізації продукції.

Розрізняють наступні *методи планування виручки* від реалізації продукції:

1. *Метод прямого розрахунку*: плановий обсяг виручки від реалізації продукції дорівнює добутку кількості реалізованих виробів та ціни реалізації кожного виробу.

2. *Укрупнений метод*: плановий обсяг виручки від реалізації продукції дорівнює сумі залишків кожного виду готових виробів на складі та відвантажених на початок планового періоду та обсягу випуску товарної продукції в плановому періоді, зменшеної на залишки кожного виду виробів на складі на кінець планового періоду.

3. *Комбінований метод* поєднує у собі два попередні, однак, для основних видів продукції розрахунок здійснюється за допомогою методу прямого розрахунку, для усіх інших видів продукції - укрупненим методом.

Виручка від реалізації продукції має пряму залежність від низки факторів, зокрема цін на товари, що реалізуються, собівартості товарів, що реалізуються.

Для розрахунку та встановлення цін використовують наступні алгоритми:

1. Формування ціни виробництва (Π_1):

$\Pi_1 = C + П$, де C — собівартість продукції; $П$ — прибуток.

2. Ціна з урахуванням деяких непрямих податків (Π_2):

$\Pi_2 = C + П + ПДВ$, де $ПДВ$ — податок на додану вартість.

3. Ціна продукції з урахуванням непрямих податків та акцизів (Π_3):

$\Pi_3 = C + П + АП + ПДВ$, де $АП$ — акцизний податок.

4. Роздрібна ціна продукції (Π_4):

$\Pi_4 = C + П + АП + ПДВ + ТН$, де $ТН$ — торгова націнка.

Собівартість продукції представляє собою сукупність витрат, які має здійснити підприємство у ході виробництва продукції.

Собівартість реалізованої продукції має наступні складові:

- виробнича собівартості продукції, яку було реалізовано протягом звітного періоду,

- нерозподілені постійні загальновиробничі витрати та наднормативні виробничі витрати.

Виробнича собівартість продукції може мати наступні складові:

- прямі матеріальні витрати;
- прямі витрати на оплату праці;
- інші прямі витрати;
- загальновиробничі витрати.

Існують витрати, які є пов'язані з операційною діяльністю, однак, не відносяться до виробничої собівартості реалізованої продукції, а саме:

- адміністративні витрати,
- витрати на збут;
- інші операційні витрати.

Позитивний фінансовий результат діяльності підприємства свідчить про формування прибутку. *Прибуток* - економічна

категорія, що відображає додану вартість, яка була створена у результаті господарської діяльності підприємства. Прибуток є основою для формування фінансових ресурсів суб'єкта господарювання та починає формуватися у момент реалізації виробленої продукції (товарів/послуг). В узагальненому розумінні, прибуток підприємства представляє собою різницю між обсягом реалізації та собівартістю продукції, що була реалізована.

Відповідно до форми 2 - Звіту про фінансові результати - прибуток від звичайної діяльності визначається як різниця між чистим доходом, отриманим від продажу продукції (без урахування ПДВ та акцизного податку) та витратами на її виробництво і реалізацію.

Прибуток від звичайної діяльності містить наступні складові:

- прибуток від основної (операційної) діяльності,
- прибуток, одержаний від фінансової діяльності та від участі в капіталі,
- прибуток від інших операцій.

Отримання суб'єктом господарювання прибутку свідчить про рентабельність діяльності підприємства.

Рентабельність - це економічний показник, який дає уявлення про рівень прибутковості проведення господарської діяльності, тобто про рівень ефективності використання фінансових ресурсів у ході виробництва та реалізації продукції.

Рентабельність діяльності розраховується як співвідношення отриманого прибутку з витратами, що були здійсненні для його отримання.

Показник рентабельності може розраховуватись як для окремого підприємства, так і для окремих напрямів реалізації діяльності підприємства (наприклад, основна діяльність, номенклатурна група продукції тощо), і для галузевих комплексів (вугільна промисловість, легка промисловість і т. ін.).

5. Фінансова діяльність як система фінансового забезпечення функціонування підприємства

Ефективна діяльність кожного підприємства залежить від своєчасної мобілізації фінансових ресурсів, а також правильного їх використання з метою забезпечення нормального процесу

виробництва та розширення виробничих фондів. У зв'язку з цим основну роль, для кожного підприємства, відіграє правильна організація

фінансової діяльності.

Фінансова діяльність - це система застосування різних форм і методів з метою фінансового забезпечення функціонування підприємств та досягнення ними поставлених цілей, тобто це та практична фінансова робота, що забезпечує існування підприємства та поліпшує його результати.

В організації та управлінні підприємства фінансова діяльність займає особливе місце. Від неї залежить своєчасність та повнота фінансового забезпечення виробничо-господарської діяльності та розвитку підприємства, а також виконання фінансових зобов'язань перед іншими суб'єктами господарювання та перед державою.

Фінансова діяльність суттєво впливає на процеси генерування вартості підприємства. Так, при оптимізації структури капіталу зменшуються затрати на його залучення і створюється фінансова база для успішної операційної та інвестиційної діяльності.

У вузькому розумінні зміст фінансової діяльності полягає у фінансуванні підприємства. У результаті фінансової діяльності рух грошових коштів визначається на основі змін у статтях балансу (форма фінансової звітності №1) за розділами:

- «Власний капітал»;
- «Довгострокові зобов'язання»;
- «Поточні зобов'язання».

Прикладами руху коштів у результаті фінансової діяльності являються:

- надходження власного капіталу;
- отримання позичок;
- погашення позичок;
- сплата дивідендів.

У широкому значенні під *фінансовою діяльністю* розуміють усі заходи, пов'язані з мобілізацією капіталу, його використанням, примноженням та поверненням. Тобто, фінансова діяльність включає в себе весь комплекс функціональних завдань пов'язаних з фінансуванням, інвестиційною діяльністю та фінансовим забезпеченням операційної діяльності, які здійснюються фінансовими службами підприємства.

Господарська діяльність підприємства нерозривно пов'язана з його фінансовою діяльністю. З метою одержання прибутку, підприємство вміло розпоряджається наявними фінансовими ресурсами, вкладаючи їх у виробництво продукції, а також відповідно до виробничих планів самостійно фінансує всі напрямки своїх витрат.

Для виходу України з тривалої економічної кризи необхідно поліпшити фінансовий стан суб'єктів господарювання всіх форм власності в

усіх сферах діяльності. Для цього необхідна сучасна, адекватна ринковій економіці, організація фінансової діяльності кожного підприємства. Тобто, потрібна методика, що дозволяє в стислий термін зробити оцінку фінансового стану суб'єктів господарювання.

До основних завдань на вирішення яких спрямовується фінансова діяльність підприємства відносяться:

- забезпечення фінансами поточної виробничо-господарської діяльності;
- пришвидшення оборотності активів та контроль за їх використанням;
- пошук джерел збільшення прибутку підприємства, а також підвищення його рентабельності та платоспроможності;
- виконання фінансових зобов'язань перед суб'єктами господарювання, бюджетом, банками та скоріша їх виплата;
- контроль за цільовим розподілом фінансових ресурсів та ефективним їх використанням.

Забезпечення фінансами поточної виробничо-господарської діяльності полягає у встановленні безперервності процесу виробництва за допомогою фінансових ресурсів, а також розширенні виробничих фондів підприємства та активного впливу на підвищення продуктивності праці, збільшення накопичень і підвищення ефективності виробництва, зниження собівартості продукції.

Для успішності фінансової діяльності, одним із засобів, є пошук резервів для підвищення рентабельності виробництва і зміцнення комерційного розрахунку як основи стабільної роботи підприємства.

Основними джерелами для підвищення ефективності фінансового забезпечення є використання обігових коштів для цього залучаються в обіг наднормативні запаси матеріальних ресурсів, також прискорення самого обігу коштів, раціоналізація господарських зв'язків для кращої організації виробництва. За рахунок обмеженості ресурсів у кожній одиниці господарювання обмежується також і вплив фінансів на ефективність виробництва.

Так, згідно результатів своєї діяльності кожна певна виробнича структура повинна мати можливість створювати фонди фінансових ресурсів, які за своїм обсягом будуть достатні для стимулювання соціального розвитку, досягнення високих результатів виробництва, його розширення та удосконалення. Проте тут фінанси виконують дещо локальну роль у господарських процесах.

Якщо у підприємницьких структур не вистачає коштів для виробничої діяльності та розширення виробництва у якості джерела формування фінансових ресурсів вони змушені використовувати кредит, а при наявності

вільних коштів підприємство їх продає банку на деякий час.

Для досягнення визначеної мети необхідно залучати фонди фінансових ресурсів на впровадження нових технологій, застосовувати методи прискореної амортизації таким чином покращувати використання основних фондів, забезпечувати великі резерви для підтримки зростання ефективності виробництва, підвищувати якість продукції та її конкурентоспроможність. Це підвищення потребує додаткових затрат фінансових ресурсів, але вони дають значний виробничий ефект і швидко окупуються.

Фінансові зобов'язання — це зобов'язання підприємства, які виникають при залученні коштів від інших суб'єктів фінансово-кредитної системи, погашення якої, ймовірно, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що визначаються як економічні вигоди.

За своєчасне виконання зобов'язань перед ланками фінансово-кредитної системи підприємство несе відповідальність, зокрема:

- перед бюджетом — зі своєчасної сплати встановлених податків і зборів;
- перед централізованими позабюджетними фондами — зі сплати встановлених платежів;
- перед банками — за повернення кредитів і сплати відсотків за ними;
- перед постачальниками - за своєчасне виконання зобов'язань з оплати товарів та послуг;
- перед працівниками — з оплати праці.

При організації господарчої діяльності виникає потреба у відповідному фінансовому забезпеченні, виявленні та мобілізації резервів збільшення прибутку за рахунок раціонального використання матеріальних, трудових та грошових ресурсів.

Контроль за збереженням та використанням оборотних активів. В процесі виробництва однією із складових, що становлять його матеріальну основу являються оборотні активи. Від правильності їх використання залежать кінцеві результати виробництва, а також фінансовий стан усіх підприємств. При правильному використанні оборотних активів підвищується рентабельність підприємства і, навпаки, від відволікання на позапланові цілі, знижується їх ефективність, створюється тяжкий фінансовий стан. Тому на підприємствах зазвичай організовується систематичний контроль за використанням наявних оборотних активів. Цей контроль включає в себе:

- перевірку наявних у підприємства власних оборотних активів;
- правильність витрачання власних та позикових коштів, а також виявлення та ліквідацію надлишкових у підприємства активів;

– контроль за здійсненням на підприємстві заходів з економного витрачання на виробництво матеріальних цінностей та коштів.

У зв'язку з тим, що як надлишок, так і нестача власних оборотних активів негативно впливають на діяльність підприємства, то важливим етапом у контролі за їх використанням є систематичне порівняння фактичної наявності з нормативом.

Надлишок власних оборотних активів - це різниця між фактичною їх наявністю та встановленим нормативом. При перевищенні нормативу у підприємства виникає нестача оборотних активів, яка є наслідком невиконання плану прибутку, це означає використання оборотних активів не за призначенням. Ця нестача власних оборотних активів покривається за рахунок прибутку, коштів резервного фонду.

Контролюючи стан оборотних активів слід визначати наповненість нормативу як за їх окремими елементами та групами, так і по підприємству загалом та виявляти причини відхилень.

Ефективність використання оборотних активів встановлюється при аналізі їх оборотності. Порівнюючи оборотність активів за поточний звітний період з оборотністю базисного періоду можна встановити уповільнення або прискорення оборотності активів, визначити вплив на їх вивільнення або заморожування, знайти причини уповільнення їх оборотності виявивши шляхи її прискорення. За рахунок скорочення часу перебування оборотних активів у виробничих запасах, тривалості виробничого процесу, прискорення реалізації продукції та оборотів коштів у розрахунках, збільшення обсягів виробництва продукції та прибутку у розрахунку на кожен гривню оборотних активів зростає і ефективність їх використання.

Контроль за господарсько-фінансовою діяльністю підприємств здійснюють органи управління і відомства всіх рівнів за різними напрямками:

– державні структури — щодо отримання прибутку, правильності вирахування і своєчасності сплати податків та платежів у бюджет і централізовані позабюджетні фонди;

– установи банків — щодо порядку кредитування і здійснення розрахунків підприємств.

При цьому під час контролю за діяльністю підприємств застосовуються різні санкції і стимули, які сприяють поліпшенню і підвищенню ефективності роботи підприємств.

Фінансовий контроль господарської діяльності підприємств зумовлюється необхідністю співставлення витрат з результатами виробництва за допомогою фінансового обліку.

Основні напрямки фінансової діяльності підприємства:

– здійснення фінансового прогнозування та планування;

– аналіз та контроль за виробничо-господарською діяльністю;

– оперативна, поточна фінансова робота.

Одним з найважливіших секторів фінансової діяльності підприємства являється - сектор фінансового планування та прогнозування. На цьому кроці фінансової роботи визначається загальна необхідність у грошових коштах щоб забезпечити виробничо-господарську діяльності та можливість їх одержання.

Після сплати податків у розпорядженні підприємства залишається прибуток, розмір використання якого воно визначає і планує самостійно. В такому випадку з метою визначення наявності фінансових ресурсів, капіталу та резервів на підприємстві складається фінансовий план, для цього визначаються такі фінансові показники: наявність власних оборотних коштів, амортизаційні відрахування, суми податків та прибутку.

Для того щоб розробити план прибутку від реалізації продукції та визначити суми планових платежів у бюджет, необхідно спланувати виручку. Від правильності розрахунку якої залежить також розмір запланованого прибутку та реальність основного джерела надходження коштів.

Визначення можливості найбільш економічного та ефективного витрачання матеріальних, трудових та грошових ресурсів на одиницю продукції - це основна мета планування витрат. Адже зниження витрат виробництва та обігу являється основним фактором збільшення ефективності виробництва. Знижуючи собівартість за рахунок економії сировини, матеріалів, можна виробити додаткову кількість продукції, збільшити прибуток та рентабельність підприємств, тоді виникають реальні можливості для самофінансування. Скорочення витрат на виробництво одиниці продукції є матеріальною підставою для зниження цін на неї, а тому прискорюється обертання оборотних коштів.

При плануванні витрат на виробництво та реалізацію продукції, необхідно враховувати резерви зниження собівартості продукції. Для цього необхідно:

- раціонально використовувати сировину і матеріали, скорочувати витрати на одиницю продукції;
- на основі науково-технічного прогресу зменшувати
- затрати живої праці на одиницю продукції;
- за рахунок удосконалення шляхів збуту готової продукції, скорочувати витрати на її реалізацію;
- раціональна організація апарату управління підприємством.

Опрацювавши всі фінансові показники, складають поточні та оперативні фінансові плани. Поточний фінансовий план складається у формі балансу доходів та витрат грошових коштів, оперативний - у формі платіжного календаря.

Аналіз та контроль за виробничо-господарською діяльністю - це

оцінка фінансового стану підприємства, що дає змогу визначити недоліки та прорахунки, виявити та мобілізувати внутрішньогосподарські резерви, збільшити доходи та прибутки, зменшити витрати виробництва, підвищити рентабельність. Для цього з метою ефективного функціонування підприємства, його фінансова діяльність частіше спрямовується на забезпечення систематичного надходження й ефективного використання фінансових ресурсів, досягнення раціонального співвідношення власних і залучених коштів.

На підприємстві протягом року здійснюючи фінансовий контроль мається на увазі перевірка своєчасності та повноти надходження коштів, правильності їх розподілу відповідно до плану і фінансових зобов'язань, виявлення порушень та резервів збільшення фінансових ресурсів. Тобто на підприємстві визначається ступінь виконання фінансового плану щодо прибутку, окремих видів доходів і витрат, ліквідність його балансу, ефективність використання оборотних активів, платоспроможність підприємства, а також фінансову стійкість діяльності. На основі результатів аналізу керівники підприємства, як правило, вживають заходи для поліпшення фінансової діяльності в майбутніх періодах.

Оперативна фінансова робота - це комплекс заходів з мобілізації фінансових ресурсів, які потрібні для забезпечення безперервного процесу виробництва і реалізації продукції, своєчасного виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом, централізованими фондами, постачальниками.

Поточна фінансова робота - це своєчасне документальне оформлення продукції, що продається, стягнення простроченої дебіторської заборгованості, перерахунок платежів до бюджету, погашення позик банку і відсотків за ними, здійснення розрахунків з постачальниками.

Поточна та оперативна фінансова робота на підприємстві спрямовується на практичне втілення фінансового забезпечення підприємницької діяльності, постійну підтримку платоспроможності на належному рівні.

Тема 9. Фінанси домогосподарств та фінансове забезпечення соціальних гарантій населення

1. Сутність, місце та роль фінансів домогосподарств у фінансовій системі держави
2. Джерела формування доходної бази бюджету домогосподарств
3. Напрями здійснення витрат домогосподарств

1. Сутність, місце та роль фінансів домогосподарств у фінансовій системі держави

На сучасному етапі у науковій літературі існує множинність визначень терміна «домогосподарство», що пов'язано з відсутністю єдиних критеріїв до дефініції «сумісне проживання», «власність», «загальний дохід» тощо, що становить підґрунтя економічної сутності «домогосподарство»

Відповідно до рекомендацій ООН, «домогосподарство» тлумачиться як «особа або група осіб, поєднаних з метою забезпечення всім необхідним для життя, тобто об'єднаних спільним веденням господарства».

В українській статистичній практиці використовується наступне визначення поняття домогосподарство:

«Домогосподарство - сукупність осіб (або одна особа), які спільно проживають у одному житловому приміщенні (його частині), ведуть спільне господарство (мають спільні витрати на утримання житла, харчування тощо), повністю або частково об'єднують або витрачають кошти. Ці особи мають перебувати в родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати в будь-яких із цих стосунків або бути й у тих і в тих стосунках». У науковій літературі пропонується «сім'ю вважати первинною суспільною одиницею, натомість домогосподарство - одиницею економічною».

Домогосподарство - це повноправний учасник економічних відносин, що виступає окремим суб'єктом, складається з однієї або більше осіб, має певні джерела надходження коштів, за рахунок використання різноманітних ресурсів, та сумісно витрачає отримані кошти (або їх еквіваленти) на власний розсуд з метою задоволення власних потреб свої учасників за для стабільного відтворення кожного індивіда, що входить до складу даного домогосподарства.

Через використання ресурсів, які постачаються домогосподарством на різноманітні ринки та споживання, домогосподарства активно впливають на економічні процеси.

Значення та роль домогосподарств в економіці в значній мірі залежить від економічної системи, політичного ладу й устрою, що панує в країні, від рівня розвитку продуктивних сил тощо. Домогосподарства не можуть існувати та розвиватися відокремлено: відчуваючи певний зовнішній вплив,

через систему своїх потреб та інтересів, й самі здатні впливати на процеси, що відбуваються в суспільстві.

В умовах командної (соціалістичної) економічної системи, що мала місце в Радянському Союзі, роль домогосподарства, як самостійного учасника економічних відносин, була нівельована. Таке обмеження економічної свободи домогосподарств призводило до неможливості задоволення усіх потреб та інтересів членів даного утворення та унеможливило використання його економічного потенціалу.

Ринкові засади функціонування економіки дають можливість домогосподарствам бути повноцінними учасниками економічних відносин. Така змога базується на певних економічних передумовах:

– існування інституту приватної власності дає право користуватися ресурсами, що є в розпорядженні домогосподарства, на власний розсуд членів даного утворення, та використовувати їх з найбільшою для домогосподарства прибутковістю та корисністю, отже, позиціонує домогосподарство як самостійний економічний суб'єкт;

– попит домогосподарств на товари та послуги є складовою сукупного попиту, наявність якого є однією з основ забезпечення стабільності в економіці, відтак, економіка країни в значній мірі залежить від попиту, який формують домогосподарства, як основні споживачі виробленої продукції;

– в ринковій економіці роль домогосподарства не обмежується лише споживанням. Домогосподарства, виробляючи та реалізуючи певну продукцію, виступають продавцями. Крім того, їм належить важливе значення на ринку ресурсів, зокрема домогосподарства постачають такі ресурси, як здібність до праці, капітал тощо;

– домогосподарство апіорі має значний інвестиційний потенціал: завдяки здатності заощаджувати кошти, що залишаються після задоволення найнеобхідніших потреб його членів, дане утворення перетворюється у вагомий інвестор вітчизняної економіки.

Відповідно до системи національних рахунків, домогосподарства виділяють у окремий сектор економіки та досліджують на макро- та мікроекономічному рівнях як одну із первинних економічних одиниць.

Функціонування домашнього господарства як самостійного суб'єкта ринкових відносин провокує створення руху грошових коштів, який знаходить відображення у формуванні грошових потоків. Ці потоки пов'язують домогосподарство з іншими учасниками, створюють умови для належного розвитку і задоволення потреб членів даного утворення, та складають матеріальну основу фінансів домогосподарств.

Фінанси домогосподарств - це економічні відносини, у які вступають домогосподарства в процесі виробництва, розподілу та використання ВВП та

НД.

З метою розкриття соціально-економічної сутності фінансів домогосподарств, необхідно звернутись до їх функцій. Базові функції фінансів домашніх господарств можна виокремити, прослідкувавши рух грошових коштів, які надходять до домогосподарства, напрями та наслідки їх використання:

- при надходженні різноманітних доходів, які формують фінансові ресурси домашнього господарства, чітко проявляється розподільча функція;
- отримання кожним учасником певної частини сукупного доходу домогосподарства реалізується за допомогою регулюючої функції;
- при здійсненні витрат проявляється функція відтворення;
- рух грошових коштів, який є наслідком отримання доходів та здійснення витрат, що мають певну, цілком конкретну мету, апріорі потребують контролю на всіх етапах формування та витрачання фінансових ресурсів домогосподарства, від так реалізується контрольна функція.

Необхідно підкреслити, що дане представлення функцій фінансів домогосподарств покликано допомогти виявити найяскравіше їх проявлення і, ні в якому разі, не ставить на меті

відособити одну від одної, або говорити про їх реалізацію тільки на певному етапі руху грошових потоків: функцій фінансів домогосподарств взаємопов'язані та діють одночасно, доповнюючи одна одну.

Однією з головних функцій фінансів населення є *розподільча функція*. Дана функція проявляється в процесі первинного розподілу ВВП, у результаті якого утворюються первинні доходи учасників відносин, зокрема для домогосподарств це: заробітна плата як плата за безпосередню працю, рентні платежі як доход від земельних ділянок, відсотки чи дивіденди як доход інвесторів чи кредиторів тощо. Також необхідно пам'ятати, що фінанси домогосподарств приймають участь і в перерозподільних відносинах, зокрема формування такої складової доходів як трансферти, чи сплата населенням низки податків, що зменшують отримані грошові доходи.

Регулююча функція реалізується в середині домогосподарства в процесі узгодження інтересів всіх його членів та вибору пріоритетності забезпечення тих чи інших потреб. Регулююча функція фінансів домогосподарств реалізується і у зовнішньому середовищі, через взаємопов'язаність домогосподарств з іншими секторами економіки, а від так дає можливість через фінансові відносини домогосподарству здійснювати певний вплив на економічні процеси. Крім того держава, як суб'єкт фінансових відносин, за допомогою регулюючої функції фінансів домогосподарств через податкову, грошово-кредитну, соціальну політику має змогу регулювати процеси, що відбуваються в економіці.

Фінанси домогосподарств відіграють *відтворювальну функцію*,

формуючи основу для відтворення кожного індивіда, адже, в першу чергу, покликані забезпечити належні умови для існування та розвитку членів даного утворення. Однак, дана функція фінансів домогосподарств реалізується і для всієї економічної системи взагалі, адже домогосподарства формують основу споживчого попиту, який є рушійною силою сталого розвитку економіки. Крім того, зовнішній прояв функції відтворення фінансів домогосподарств реалізується не просто як запорука відтворення виробництва, а як можливість розширеного відтворення через залучення до економіки вільних фінансових ресурсів населення.

Участь домогосподарства у фінансових відносинах пов'язана в першу чергу з забезпеченням фінансовими ресурсами, які утворюються саме в процесі взаємодії з іншими суб'єктами. Кожен учасник має на меті забезпечити свої потреби та свою вигоду в такій взаємодії, проте такі взаємовідносини є підконтрольними зі сторони контрагента.

Від так, фінанси домогосподарств здійснюють *контрольну функцію* саме щодо формування власних доходів та здійснення витрат, адже мова йде про захист вигоди та прав на отримання певного рівня прибутку та можливості на основі нього забезпечувати належні умови функціонування учасників домогосподарства. Розмір отримуваних доходів залежить від ступеню участі домогосподарства у їх створенні, і контрольна функція фінансів домогосподарств дає змогу даному суб'єкту контролювати зміни щодо розміру отримуваних доходів та миттєво на них реагувати.

Функціонування домогосподарств пов'язано з формуванням та використанням власних фінансових ресурсів. Виступаючи майновим втіленням фінансових відносин, фінансові ресурси домогосподарств є складовою сукупних фінансових ресурсів.

Фінансові ресурси домогосподарства - це грошові кошти та матеріальні активи, що знаходяться в розпорядженні домогосподарства, авансуються у фінансові інструменти та перетворюються на фінансові активи.

Реалізація функцій фінансів домогосподарств, а також процеси формування та використання фінансових ресурсів тісно пов'язані з процесами взаємодії та співпраці з іншими учасниками фінансових відносин. Це зумовлює залучення фінансів домогосподарств до складу фінансової системи країни як самостійної сфери фінансових відносин.

Сфера фінансів домогосподарств включає складові, які можна виділити на основі різних доходів, що є домінуючими для домогосподарства:

- фінанси домогосподарств одержувачів доходів від праці,
- фінанси домогосподарств одержувачів доходів від власності,
- фінанси домогосподарств одержувачів вікових пенсій,
- фінанси домогосподарств одержувачів трансфертів.

2. Джерела формування доходної бази бюджету домогосподарств

Головне призначення фінансових ресурсів домогосподарств (як матеріального втілення фінансів) - формування певного обсягу грошових коштів, яких має бути достатньо для забезпечення нормального процесу відтворення, задоволення матеріальних та духовних потреб, створення умов для розвитку та відпочинку членів даного утворення. Рух грошових коштів знаходить своє відображення в бюджеті домогосподарства.

Саме у бюджеті домогосподарства знаходять своє вираження ті фінансові відносини, які виникають як у середині домогосподарства (між членами домогосподарств), так і при взаємодії з іншими учасниками:

- між домогосподарством та державою,
- між домогосподарством та суб'єктами підприємницької діяльності,
- між домогосподарствами,
- між домогосподарством та іншими учасниками.

Чим більш зважено сформований бюджет домогосподарства, тим більш стійкий фінансовий стан у домогосподарства.

Бюджет домогосподарства з прагматичної точки зору доцільно розглядати як загальну суму (фонд) грошових коштів та фінансових активів, що знаходяться у розпорядженні домогосподарства на конкретний момент часу. Такий фонд можна вважати матеріальним відображенням загального фінансового становища домогосподарства.

Отримання грошових надходжень, що формують бюджет домогосподарства, як і здійснення будь-яких витрат, пов'язано з процесом взаємодії з іншими учасниками фінансових відносин. Від так, бюджет домогосподарства можна розглядати з точки зору економічної категорії як відображення відносин, що виникають між домогосподарством та іншими суб'єктами у процесі формування та використання грошових коштів домогосподарства.

Джерелами формування доходної частини бюджету домогосподарства виступають доходи домогосподарства, які представляють собою частину національного доходу країни, що надходить у розпорядження домогосподарства, в результаті розподілу та перерозподілу виробленого валового внутрішнього продукту, та призначена для задоволення матеріальних та духовних потреб членів даного утворення.

Доходи можуть надходити до домогосподарства як у грошовій так і у натуральній формі. До останніх відноситься продукція, отримана з особистого підсобного господарства, натуральна оплата праці, пільги та субсидії від держави, що надійшли у натуральній формі тощо. Однак, якщо домогосподарство здійснює реалізацію продукції отриманої у натуральній

формі, тоді дохід набуває грошової форми вираження та дорівнює виторгу від реалізації.

Домогосподарство є безпосереднім учасником суспільного виробництва, зокрема через постачання на ринок чинників виробництва, що дає змогу даному суб'єкту приймати участь у розподілі та перерозподілі національного доходу і претендувати на певну його частку. Це обумовлено правом власності на той чи інший ресурс, від так, відносини власності багато в чому визначають пропорції розподілу та частку доходу на яку може претендувати кожен учасник.

Розподіл національного доходу країни дає змогу отримувати доходи, в залежності від внеску у його створення, тобто фактично домогосподарство отримує платню за використання у суспільному виробництві власних ресурсів. Утворенні в такий спосіб доходи називаються первісними доходами. Вони характеризують ступінь залучення домогосподарства до процесу створення сукупного суспільного продукту.

Розгляд доходів домогосподарства як платні за ресурси є характерним для функціонального підходу до процесу суспільного розподілу, в межах якого можна визначити, яка частина грошового доходу відповідає кожному з задіяних ресурсів через встановлення ціни кожного з них:

робоча сила, як ресурс, реалізується у праці найманих працівників і само зайнятих осіб та виражається у розмірі заробітної платні та частково у отриманні прибутку підприємцями;

володіння майном або земельною ділянкою та здача їх в оренду оцінюються за допомогою орендної платні;

ціною надання грошових коштів у позику або їх інвестування виступає процент і т.д.

Певну частину доходів домогосподарство отримує не як платню за використання у виробництві ресурсів, що йому належать, а у наслідок перерозподілу виробленого національного доходу.

Механізм перерозподілу реалізується за допомогою низки важелів державного втручання (податкової, цінової політики тощо), що дає змогу домогосподарствам отримувати похідні доходи: пенсії, стипендії та інші форми соціальних виплат. До даної групи відносяться також доходи, що є аналогічні державним трансфертам з огляду на їх односторонній рух, однак мають інше джерело походження. Прикладом таких доходів є надходження у якості допомоги від родичів, друзів, благодійних та місіонерських організацій.

Реалізація учасниками домогосподарства своєї здатності до праці та набуття ними статусу «найманого працівника» визначає можливість отримання доходу у формі заробітної плати.

Заробітна плата - це складова доходів домогосподарства, яка являє собою певну суму грошових коштів, що їх отримує індивід за реалізацію такого належного йому ресурсу як «робоча сила».

Встановлення розміру заробітної плати знаходиться в компетенції роботодавця та залежить від багатьох чинників. Одним із визначальних є ефективність використання даного ресурсу для виробництва. Крім того, певний вплив мають і такі фактори як досвід, професійний та освітній рівень тощо.

Проте, і сам робітник здатен впливати на розмір заробітної платні, адже існує можливість самостійного удосконалення своїх професійних навичок (додаткова освіта, володіння іноземними мовами і т. ін.) тощо. Поряд з тим, кожен індивід приймає самостійні рішення щодо сфери застосування та напряду реалізації своїм вмінням, що зумовлює можливість пошуку найефективнішого їх застосування, тобто оптимального поєднання належного рівня заробітної платні та переліку виконуваних робіт.

В переважній більшості країн з розвинутою ринковою економікою значний вплив на відносини між роботодавцем та працівником мають профспілкові організації, які покликані захищати та відстоювати інтереси працюючих, зокрема й щодо умов оплати праці. Успішність діяльності профспілкових організацій проявляється в тому, що члени такої організації отримують заробітну платню вищу, ніж ті робітники, які до неї не входять.

Ще одним суб'єктом фінансових відносин, що здатен впливати на розмір заробітної плати виступає держава, зокрема через встановлення мінімального рівня оплати праці, регулювання тривалості робочого тижня і т. ін. Крім того, за допомогою податкових важелів держава впливає на розмір фактично отриманої заробітної платні.

З набуттям Україною незалежності та переходом на ринкові засади функціонування економіки, однією з складових якої є існування приватної власності, вітчизняні домогосподарства отримали змогу доповнити можливі джерела своїх доходів, зокрема за рахунок доходів від власності, що проявляються у вигляді відсотків, дивідендів та ренти.

Відсотки - це вид доходу, який отримують кредитори або інвестори від розміщення (інвестування) своїх грошових коштів.

Дивіденди - це різновид доходу, який отримують власники цінних паперів.

Рента - це доход, який отримують власники земельних ділянок у випадку надання їх у оренду.

Існування в ринковій економіці різних форм власності, змога самостійно приймати рішення щодо свого функціонування та наявність у володінні домогосподарства різних факторів виробництва виступають своєрідними передумовами для можливості здійснення домогосподарством

самостійної підприємницької діяльності. В цьому випадку домогосподарство виступає не лише постачальником ресурсів, а й одночасно є їх покупцем. Від так, змінюється статус - з найманого працівника індивід перетворюється на самозайнятого.

Отже, прибуток, який отримує таке домогосподарство, є нічим іншим як поєднанням заробітної плати, відсотків за користування грошовими коштами, платнею за використання майна домогосподарства тощо. Особливістю такої форми доходу домогосподарства є складність розмежування доходів від кожного конкретного ресурсу. Крім того, дохід від здійснення підприємницької діяльності є реалізації ще одного фактору виробництва - підприємницькій здатності.

До складу грошових доходів домогосподарств також відносять доходи, отримані від зайнятості в неформальному секторі економіки. Найбільш типовими різновидами неформальної діяльності є вулична торгівля; послуги населенню з будівництва, ремонту, шиття; приватні уроки; а також брокерська та посередницька діяльність.

Складовою доходів домогосподарств виступають трансфертні платежі, які в переважній більшості випадків населення отримує від держави у вигляді соціальних виплат.

Соціальні трансферти (соціальні виплати) представляють собою певні грошові кошти, що їх отримує населення від держави при настанні певних подій: вихід на пенсію, хвороба, безробіття тощо. Однак, в переважній більшості випадків такі виплати фінансуються з фондів державного соціального страхування, джерелами формування яких виступають зокрема і платежі робітників та роботодавців, тобто має місце процес перерозподілу грошових доходів.

Соціальні трансферти можна об'єднати у чотири групи:

- виплати, що пов'язані з трудовими пенсіями (у тому числі і військовими), надбавки та доплати;
- виплати соціального характеру (допомога малозабезпеченим, для догляду за дітьми, у зв'язку з вагітністю та пологами і т. ін.);
- виплати пов'язані з послугами індивідуального використання (послуги сфери охорони здоров'я, освіти, культури, некомерційних організацій та ін.);
- виплати обмеженої дії. Це допомога з безробіття, стипендії в продовж професійної підготовки та перепідготовки за направленням служби зайнятості тощо.

Соціальна допомога населенню може надходити і у натуральній формі: пільги, знижки, продуктові пакети і т. ін.

До різновидів трансфертів відносяться доходи, що надходять до домогосподарства у вигляді матеріальної та безповоротної допомоги від інших домогосподарств або організацій. Одержання такого виду доходу не пов'язано безпосередньо з діяльністю домогосподарства й не є формою державного трансферту, поряд з тим формує дохід домогосподарства, обумовлений функціонуванням у певних економічних умовах та конкретними якостями та характеристиками домогосподарства.

Принципово іншим видом доходу, з огляду на необхідність повернення його еквіваленту, а в деяких випадках і додаткових ресурсів за використання, виступають позики, що отримує домогосподарство від інших суб'єктів господарювання.

Доходи, які надходять у розпорядження домогосподарств, є чинником матеріального достатку, запорукою стабільності відтворення населення, складовою передумов духовного розвитку.

3. Напрями здійснення витрат домогосподарств

Доходи домогосподарств є базою для здійснення витрат. Здійснюючи витрати своїх коштів, члени домогосподарства задовольняють різноманітні потреби. Витрати домогосподарства представляють собою сукупність грошових платежів, які здійснює домогосподарство на основі отриманих доходів, що призначені для забезпечення належного його функціонування.

В узагальненому вигляді витрати домогосподарства можна класифікувати на основі функціонального призначення на три групи, а саме:

- сплата податків та інших обов'язкових платежів;
- споживання;
- заощадження.

Сума коштів, якою населення може розпоряджатися на власний розсуд (чи то на поточне споживання, чи то на здійснення заощаджень) менша від суми отриманих доходів на величину сплачених податків та зборів.

Податки, які сплачують українські домогосподарства, умовно можна поділити на дві групи:

- універсальні - сплачують усі домогосподарства в незалежності від під сектору, до якого відносяться (податок з власників транспортних засобів, плата за землю тощо)
- специфічні - їх сплата залежить від під сектору, до якого віднесено домогосподарство (відмінності в оподаткуванні доходів домогосподарств найманих робітників та домогосподарств фізичних осіб-СПД і т.ін.).

Після сплати всіх податків та зборів, отриманий дохід домогосподарства розподіляється між споживанням та заощадженням.

В економічній теорії взаємозв'язок між споживанням та заощадженням знаходить відображення в рівнянні: $I = C + S$, де I - дохід домогосподарства, C - поточне споживання, S - заощадження. Дане рівняння демонструє залежність між собою процесів споживання та заощадження, а відтак, можна говорити, що зміна витрат на споживання відображається на можливості здійснення заощаджень.

Якщо споживання розглядати як процес придбання та використання придбаних товарів та послуг з метою забезпечення належних умов функціонування членів домогосподарства, то витрати на споживання - це сума грошових платежів, що їх здійснює домогосподарство за отримані товари та послуги з метою забезпечення належних умов функціонування членів домогосподарства.

Витрат на споживання поділяються на:

- витрати на товари короткострокового використання. До них відносять продукти харчування, одяг, пальне і т. ін. Строк використання для товарів, який встановлюють для зарахування до даної групи, варіює від одного до трьох років;

- витрати на товари довгострокового використання - очікуваний строк використання більше трьох років. До них відносять меблі, побутову техніку, авто тощо;

- витрати на послуги - платежі за кредитними договорами, внески за ризиковими видами страхових договорів, добровільні платежі та внесками, пов'язані з отриманням послуг культури, освіти, відпочинку, медичного забезпечення участі у членських організаціях тощо.

Розмір витрат домогосподарств на споживання залежить від низки чинників, зокрема:

- розміру грошових доходів, що отримує домогосподарство;
- величини податкового навантаження, тобто суми податків та зборів, які сплачує домогосподарство;
- рівня роздрібних цін на продукти та послуги;
- кліматичних умов проживання;
- соціального статусу членів домогосподарства;
- політичної та соціальної ситуації в країні тощо.

Здійснення витрат на споживання є постійною складовою у діяльності домогосподарства, адже споживчі витрати дають змогу функціонувати та розвиватись даному суб'єкту. Крім того, споживчі витрати домогосподарств є основою для формування споживчого сукупного попиту, який виступає однією з передумов стабільного розвитку національної економіки. Зміни у структурі споживчих витрат домогосподарств свідчать про існування певних зрушень і у економічній системі взагалі.

Так, наприклад, ефективний розвиток економіки країни (складовою якого можна вважати збільшення купівельної спроможності населення) знаходить відображення у споживанні домогосподарствами товарів довгострокового використання, а саме заміні на нові, ще у процесі нормального функціонування раніше придбаних.

Схематично напрями здійснення витрат домогосподарств наведено на рисунку 1.

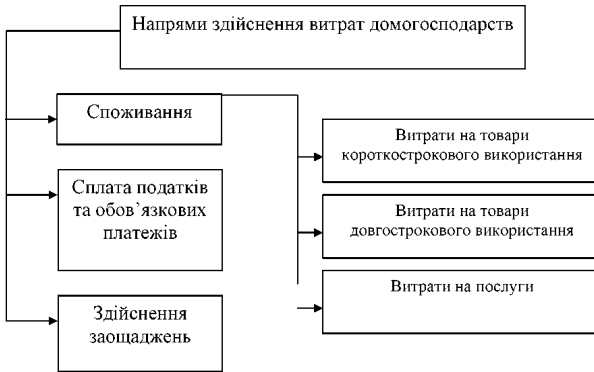

Рис. 1. Напрями здійснення витрат домогосподарств

Грошові кошти, що залишились у розпорядженні домогосподарства після здійснення витрат на споживання, є основою для формування заощаджень, тобто здійснення накопичення грошових коштів.

В залежності від наявності чи відсутності мети для здійснення накопичень, заощадження поділяють на мотивовані та

немотивовані. При здійсненні заощаджень населення керується різними мотивами, зокрема це може бути прагнення придбання у майбутньому доволі коштовної речі чи організації відпустки, необхідність коштів для власного навчання або для освіти дітей, бажання накопичення коштів на «старість» тощо.

Ймовірна ситуація, коли у населення формуються немотивовані заощадження, що виникають в наслідок перевищення платоспроможності над рівнем потреб. Це можливо у випадках, якщо:

- рівень доходів досить великий, тобто в змозі забезпечити задоволення потреб, які на даний час існують;
- рівень пропозиції та якість пропонованих товарів або послуг не може задовольнити попит споживачів;

– політика держави, що спрямована на підвищення рівня заощаджень, шляхом зниження витрат домогосподарств.

До немотивованих заощаджень відносяться вимушені заощадження, які виникають у населення, коли домогосподарства, маючи кошти, не мають змоги придбати потрібні їм товари в силу відсутності останніх у вільному доступі.

В залежності від характеру мобілізації заощадження домогосподарств поділяють на: організовані та неорганізовані. До організованих відносять всі накопичені фінансові активи домогосподарства, що зберігаються у фінансових інститутах банківської та пара банківської системи, зокрема внески на депозитні рахунки, цінні папери, страхові поліси тощо.

Неорганізовані заощадження можуть утворюватись як у грошовій та й у натуральній формі.

Неорганізовані грошові заощадження - це заощадження у формі готівки, що зберігається безпосередньо у населення, поза фінансовими установами, в національній та іноземній валютах.

До формування неорганізованих заощаджень у натуральній формі відносяться придбання таких товарів, вартість яких з часом не зменшується, а навпаки - має схильність до збільшення і дає змогу в подальшому змінити форму заощаджень на організовану та залучити їх до активного економічного кругообігу. В сучасних умовах до цієї категорії відносяться раритетні й ексклюзивні речі (картини, нерухомість і т. ін.) тощо.

Проте, наявність у домогосподарств заощаджень саме організованої форми свідчить про включення даного суб'єкта до фінансових відносин, що є важливим якісним показником у ринкових умовах господарювання. Утворення організованих заощаджень домогосподарств відбувається при взаємодії з різними інститутами фінансової системи та за участі інших суб'єктів

фінансових відносин, що зумовлює досить широкий діапазон фінансових інструментів для можливості здійснення заощаджень населенням та безпосереднього залучення домогосподарств до інвестиційних процесів тобто перетворення заощаджень населення на інвестиційний ресурс для економіки та функціонування домогосподарства як інвестора.

Одним з основним чинників, який впливає на процес утворення заощаджень, зокрема визначає потенційну можливість їх здійснення та окреслює ймовірний рівень накопичень, є дохід домогосподарства. Стабільність розвитку домогосподарства як суб'єкта економічних відносин досить тісно пов'язана з забезпеченням належних умов для фізіологічного розвитку членів даного утворення, що знаходить відображення у придбанні продуктів харчування, здійсненні витрат на одяг, взуття і т. ін. В переважній

більшості випадків саме після задоволення першочергових споживчих потреб у домогосподарств з'являється можливість для формування заощаджень.

Крім рівня доходу, на процес накопичення коштів впливають:

- інфляційні очікування - що вищою очікується інфляція, то менше домогосподарства схильні заощаджувати;
- сподівання домогосподарств щодо розвитку економічної ситуації в країні та власних перспектив;
- демографічні чинники (склад сім'ї, місце проживання, рівень освіти, сектор зайнятості);
- зміни в оподаткуванні;
- зміни процентних ставок тощо.

Кожен з перерахованих чинників може впливати на процес заощадження як у напрямку його активізації, так і навпаки - виступати каталізатором для збільшення витрат на споживання. Так, наприклад, збільшення відсоткових ставок по депозитам виступить стимулом для домогосподарства до внесення коштів на депозитні рахунки, пониження ставок буде активізувати зменшення зацікавленості населення до даного інструменту та поживлення інтересу до альтернативних шляхів здійснення заощаджень.

На процес формування заощаджень у населення певний вплив мають інші суб'єкти ринкових відносин. Регулювання грошово-кредитного та фінансового ринків через відповідні інструменти (облікова ставка та норма обов'язкового резервування для банків, розмір резервів та напрямів їх інвестування для страхових компаній тощо) певним чином впливає на діяльність фінансових інститутів, які мають враховувати відповідні зміни при побудові своєї політики, зокрема щодо взаємодії з населенням через залучення їх заощаджень.

Структура та обсяги доходів та витрат домогосподарств формують фінансовий стан домогосподарства. Важливість його визначення зумовила появу нових аспектів розгляду фінансів домогосподарств. Серед сучасних дослідників теоретичних питань функціонування домогосподарств увага акцентується на методичних підходах, що ґрунтуються на визначенні фінансового стану домогосподарства за допомогою коефіцієнтів, розрахунок яких дає змогу дослідити загальний фінансовий стан домогосподарства та здійснити оцінку структури та складу доходів і витрат в розрізі ліквідності, прибутковості та здатності забезпечувати фінансову стабільність.

Важливим аспектом сучасних досліджень фінансового стану домогосподарств, з огляду на особливості домогосподарств як учасників фінансових відносин, стають процеси формування та забезпечення фінансової стійкості домогосподарств з урахуванням важливості залучення

фінансових ресурсів домогосподарств до інвестиційних процесів без погіршення стану фінансування потреб поточної життєдіяльності.

Залучення фінансових ресурсів домогосподарств до економіки країни

Формування заощаджень на рівні домогосподарства пов'язано з необхідністю їх подальшого використання з метою отримання прибутку, від так заощадження домогосподарств на загальнодержавному рівні є потенційними інвестиційними ресурсами для економіки країни.

Залучення заощаджень домогосподарств відбувається за допомогою фінансових інструментів та через інститути фінансової системи. Перелік видів фінансових інструментів та фінансових посередників наведено на рисунку.2.

Рис. 2. Напрями інвестування заощаджень домогосподарств за видом фінансового інструменту та фінансового посередника

Здійснення накопичення грошових коштів на ощадних рахунках реалізується за допомогою таких фінансових інститутів як комерційні банки, кредитні спілки тощо.

Для роботи з фізичними особами у банківській практиці використовують ощадні вклади та ощадні сертифікати.

Ощадний вклад (депозит) - це грошові кошти фізичної особи, які зберігаються на банківському рахунку протягом певного періоду часу, по закінченню якого клієнт отримує відсотковий дохід на внесені кошти.

Ощадний сертифікат - це різновид цінних паперів, що випускається банком тільки для фізичних осіб та засвідчує право

власника даного сертифікату на отримання певної суми відсотків на внесені кошти.

Перевага сертифікату перед депозитом у тому, що ощадний сертифікат може обертатися на вторинному ринку, виступати засобом платежу, застави тощо.

До інструментів залучення фінансових ресурсів домогосподарств, які мають значний інвестиційний потенціал для економіки країни та вагомій переваги перед депозитними внесками для населення, відносяться договори із страхування життя, або як прийнято світовою практикою - ііге-страхування.

Згідно Закону України «Про страхування», страхування життя - це «вид особистого страхування, який передбачає обов'язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку. Умови договору страхування життя можуть також передбачати обов'язок страховика здійснити страхову виплату у разі нещасного випадку, що стався із застрахованою особою, та (або) хвороби застрахованої особи».

Поділ страхування (а від так - страхових компаній та договорів страхування) на ризикове страхування (поп-ііге ішигапсе) та страхування життя (ііге ішигапсе) пов'язано з низкою відмінностей, що притаманні останньому. Договори страхування життя окрім страхового захисту та виплати застрахованому страхової суми, передбачають отримання певного відсоткового доходу, та, в разі отримання страховою компанією інвестиційного доходу від своєї діяльності, можливість участі в ньому страхувальника, таким чином, виступаючи своєрідним інструментом заощадження коштів населення. Дане розмежування проводиться за економічною ознакою.

Кошти населення, що залучаються за допомогою договорів страхування життя до страхових компаній, можуть стати вагомим внеском до фінансових ресурсів країни, тим паче, що договори страхування життя мають значний часовий лаг, що дає можливість використання коштів для довгострокового інвестування з метою розвитку реального сектору економіки.

Страхування життя - «підгалузь особистого страхування, в якій об'єктом страхових відносин можуть бути майнові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані з життям застрахованого, що здійснюється на підставі добровільно укладеного договору між страховиком та страхувальником».

На страховому ринку Life-страховики пропонують декілька видів програм страхового захисту, зокрема:

- змішане страхування життя - це вид страхового захисту, який передбачає отримання застрахованим або вигодо набувачем страхової суми у разі настання страхового випадку. Страховими випадками вважаються: дожиття застрахованої особи до певного, закріпленого в договорі страхування, віку, смерть застрахованого або отримання травми, що призводить до інвалідності;

- пенсійне страхування - пов'язане з дожиттям застрахованого до встановленого пенсійного віку з подальшим отриманням пенсійних виплат. Договори даного виду в переважній більшості випадків теж включають покриття ризику непередбачуваної смерті застрахованого. Крім того, такі договори мають варіації щодо форми та періодичності отримання страхового відшкодування (разове, щомісячне), тривалості сплати пенсійних виплат страховиком (довічне, протягом визначеного строку), додаткового захисту після досягнення зазначеного віку (наприклад, покриття ризику нещасного випадку та страхування життя тощо) і т. ін.

- страхування дітей - це різновид страхування життя, в якому застрахованою виступає дитина. Ризики, які покриває даний вид страхування є схожими з договорами змішаного страхування життя. Страхування дітей має декілька напрямів, які різняться в залежності від кінцевої мети накопичення коштів: на майбутнє весілля, навчання, купівлю квартири тощо, однак, в переважній більшості випадків, всі ці види договорів містять страховий захист від ризику смерті, нещасного випадку під час дії договору і т. ін. До переваг цього виду Іге-страхування, слід віднести продовження дії договору страхування, навіть після смерті страхувальника, тобто застрахована дитина продовжує користуватись страховим захистом та отримує повну страхову суму по закінченні дії договору страхування.

Страхування життя має значний соціальний потенціал, зокрема в розрізі пенсійного страхування, та може стати вагомим доповненням до державних програм соціального захисту.

Окремо слід звернути увагу, на можливості для домогосподарств інвестувати вільні грошові кошти у договори програм щодо формування додаткових пенсійних виплат, що їх пропонують як страхові компанії так і Недержавні пенсійні фонди. Залучені таким чином кошти формують:

- довгостроковий інвестиційний інструмент для домогосподарства;
- потенційний додатковий дохід та стабільні виплати накопичених пенсійних внесків у майбутньому;
- стратегічні та довгострокові інвестиційні ресурси для економіки країни.

Як інструмент накопичення та інвестування домогосподарствами можуть використовуватись також і цінні папери (акції, облігації державної позики тощо). Населення України, у зв'язку з процесами приватизації, які мали місце в середині 90-х років XX століття, в переважній своїй більшості стало власниками акцій багатьох підприємств, та в силу нерозвиненості фондового ринку, відсутності розуміння та досвіду використання даного інструменту, з огляду на нестабільність економічної ситуації, та банкрутство підприємств вітчизняні домогосподарства не мали можливості дієвого використання цінних паперів, і як наслідок, в подальшому взагалі втратили зацікавленість до такого методу інвестування грошових коштів.

В умовах ринкової економіки домогосподарство, здійснюючи заощадження своїх коштів, має потужний арсенал різноманітних інструментів. Формування у домогосподарств заощаджень саме організованої форми є яскравим показником стабільності в суспільстві та довіри до фінансової системи, адже накопичення грошових коштів у готівковому вигляді у населення не дає змоги залучити дані ресурси, через фінансові інститути, для потреб економіки, зокрема інвестування коштів у виробничі потужності, розвиток науки й технології тощо

Змістовий модуль 4 - Фінанси цільових фондів та особливості функціонування фінансового ринку

Тема 10. Державні цільові фонди

1. Класифікація і характеристика загальнодержавних фондів.
2. Позабюджетні фонди, що створені в Україні.
3. Недержавні фінансові фонди.

1. Класифікація і характеристика загальнодержавних фондів.

Державні цільові фонди – форма перерозподілу й використання фінансових ресурсів, що залучаються державою для фінансування деяких суспільних потреб та комплексного їх використання на основі самостійності. Державні фонди цільового призначення створюються на основі відповідних законодавчих актів вищих органів влади, якими регламентується їх діяльність, вказуються джерела формування, визначаються порядок та напрямки використання коштів, що ними залучені.

Формування коштів державних фондів цільового призначення відбувається за рахунок обов'язкових платежів юридичних чи фізичних осіб.

Залежні від цільового призначення державні цільові фонди поділяються на економічні й соціальні.

За допомогою цільових державних фондів можна:

- впливати на процеси виробництва шляхом фінансування і субсидування суб'єктів господарської діяльності;
- забезпечити природоохоронні заходи, фінансуючи їх за рахунок спеціально визначених джерел і штрафів за забруднення навколишнього середовища;
- здійснювати соціальні послуги населенню шляхом виплати субсидій, допомоги, пенсій та фінансування соціальної сфери;
- надавати позики, в тому числі зарубіжним партнерам чи державам.

Залежно від цільового призначення державні фонди поділяються на економічні і соціальні, а відповідно до рівня управління - на державні і регіональні.

Правом створення цільових фондів наділені як органи центральної, так і місцевої влади. На регіональному рівні формуються свої цільові фонди за рахунок місцевих джерел.

Цільові державні фонди перебувають у розпорядженні державних органів влади, але оперативне управління здійснюється спеціально створеним адміністративним апаратом.

Основні принципи організації централізованих фондів фінансових ресурсів:

- відрахування до фондів централізовано визначаються державою відповідними законами - це і є власністю держави;
- відрахування до фондів є обов'язковими платежами й можуть стягуватися примусово;
- витрати з фондів здійснюються лише на певні потреби, передбачені законом. У західних країнах число таких фондів становить від 30 до 80.

В Україні створюються такі основні державні цільові фонди:

- Пенсійний фонд;
- Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;
- Фонд соціального страхування на випадок безробіття;
- Фонд соціального страхування від нещасних випадків;
- Фонд захисту інвалідів.

2. Позабюджетні фонди, що створені в Україні.

Позабюджетні фонди — кошти держави, що мають цільове призначення і не включаються до Державного бюджету, перебувають у розпорядженні центральних і місцевих органів влади та є складовою фінансових ресурсів місцевого рівня. До позабюджетних фондів належать: Пенсійний фонд України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального України страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань, що спричинили втрату працездатності.

Пенсійний фонд є центральним органом виконавчої влади, що здійснює керівництво й управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, здійснює збір, акумуляцію та облік страхових внесків, призначає пенсії та готує документи для її виплати; надає допомоги на поховання; контролює цільове використання коштів.

Пенсійний фонд був створений у січні 1992 р., а з серпня 2003 р. у Законі України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" передбачено перетворення Пенсійного фонду в самоврядну неприбуткову організацію, яка організовує та здійснює діяльність на підставі статуту, затвердженого його правлінням.

Основні завдання Пенсійного фонду України полягають у:

- забезпеченні фінансування витрат на виплату пенсій відповідно до законів України;

- зборі й акумуляції внесків, призначених для пенсійного забезпечення і виплати допомоги;

- розширенні відновлення засобів Пенсійного фонду України на основі принципів самофінансування;

- участі у фінансуванні програм соціальної підтримки пенсіонерів, інвалідів та інших категорій населення й у страхуванні здоров'я пенсіонерів через страхові компанії;

- організації міжнародного співробітництва у сфері пенсійного забезпечення;

- контролі за своєчасним надходженням страхових внесків у цей фонд;

- контролі за правильним використанням засобів фонду;

- участі у підготовці пропозицій до державних програм соціального розвитку;

- участі у підготовці нормативних актів, спрямованих на вдосконалення системи пенсійного забезпечення і порядку підвищення розміру пенсій у зв'язку зі зміною індексу споживчих цін тощо.

Схему формування і використання Пенсійного Фонду подано на рис. 1. Управління Фондом здійснює спеціальний орган — Пенсійний фонд України.

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України з тимчасової втрати працездатності здійснює управління загальнодержавним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, пов'язаними з народженням і похованням.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням, що гарантується державою, передбачає:

- матеріальне забезпечення громадян у зв'язку з втратою заробітку внаслідок тимчасової втрати працездатності (включаючи догляд за хворою дитиною, дитиною-інвалідом, хворим членом сім'ї), вагітності та пологів, догляду за малолітньою дитиною;

- часткову компенсацію витрат, пов'язаних із народженням дитини, смертю застрахованої особи або члена її сім'ї;

- надання соціальних послуг за рахунок бюджету Фонду соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, що формується шляхом сплати внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також за рахунок інших джерел, передбачених законодавством.

Рис. 1 - Джерела надходжень і напрями використання доходів Пенсійного фонду України

Формування і використання коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України з тимчасової втрати працездатності здійснюється за такою схемою (рис. 10.3).

Рис.2 - Схема функціонування Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України з тимчасової втрати працездатності

Управління Фондом здійснюють правління і виконавча дирекція Фонду. Фонд — некомерційна самоврядна організація. Гарантом його діяльності є держава.

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття — важливий атрибут ринкової економіки. Він створюється на державному та регіональному рівнях. Метою створення фонду є сприяння забезпеченню ефективної зайнятості, запобігання безробіттю, створення нових робочих місць та ін.

Рис. 3 - Джерела доходів та напрями використання Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття

Розміри страхових внесків до Фонду встановлюються на календарний рік.

Управління коштами здійснює Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття як некомерційна самоврядна організація.

Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань створюється з метою проведення профілактичних заходів з охорони праці, відновлення здоров'я та

працездатності потерпілих на виробництві від нещасних випадків, відшкодування їм завданої матеріальної та моральної шкоди (рис. 10.5).

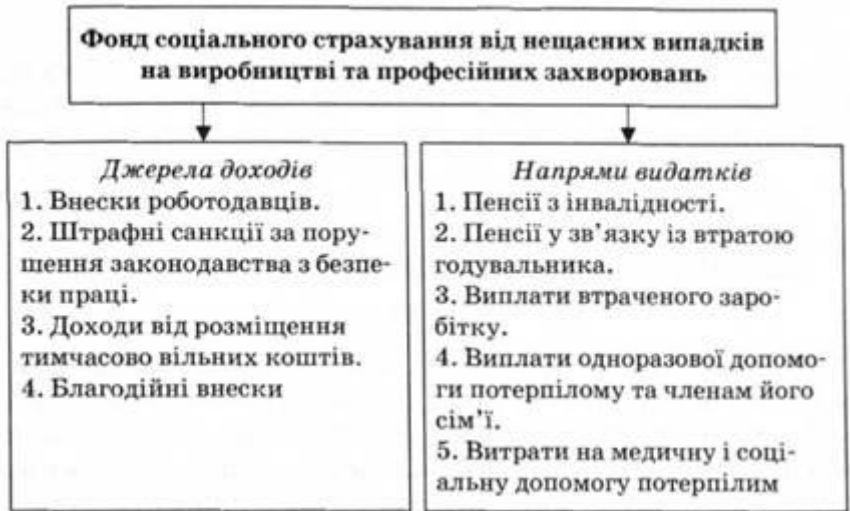

Рис. 4. Схема функціонування Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань

Управління коштами здійснює некомерційна самоврядна організація — Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, який діє під контролем держави, представників застрахованих осіб і роботодавців.

Збори на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, соціальне страхування на випадок безробіття, на соціальне страхування від нещасних випадків сплачуються одночасно з одержанням засобів на оплату праці в установах банків.

У разі недостатчі коштів на оплату праці в платника зборів і виплати зборів у повному обсязі видача засобів на оплату праці і плата зборів здійснюється в пропорційних розмірах.

Суми вчасно не сплачених зборів на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, соціальне страхування на випадок безробіття, на соціальне страхування від нещасних випадків вважаються простроченою заборгованістю і стягуються з нарахуванням пені, що накладається на суму заборгованості за кожен прострочений день платежу в розрахунку 120 %

річних від облікової ставки Національного банку України, що була в період недоїмки.

3. Недержавні фінансові фонди.

За допомогою державних фондів цільового призначення держава здійснює лише основні функції, а допоміжні та додаткові, а також функції комерційного характеру виконують виробничі та громадські структури, а держава може частково фінансово підтримувати ці структури. Одна з таких структур — недержавні пенсійні фонди (НПФ), вони є індикаторами добровільного пенсійного страхування, котрі залучають на добровільних засадах внески юридичних та фізичних осіб з метою формування фонду пенсійних накопичень, з якого здійснюються додаткові пенсійні виплати учасникам фонду, що дає змогу підвищити рівень пенсійного забезпечення громадян.

Діяльність НПФ регулюється Законом України "Про недержавне пенсійне забезпечення" (2003 р.), "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" (2001р.) та ін.

НПФ можуть утворюватись як відкриті, корпоративні та професійні пенсійні фонди.

До доходів фонду належать:

— **частина інвестиційного прибутку**, отриманого від пенсійних внесків, що розміщені на іменних пенсійних рахунках, котрі залишаються в розпорядженні фонду і є його власністю. Вона визначається у відсотках від суми прибутку, встановлюється відповідно до умов пенсійного договору і складає 20—25%;

— **комісійні збори**, що встановлюються у відсотках від суми першого пенсійного вкладу вкладника, якщо це передбачено в умовах договору;

— **доходиз** обігу власних засобів пенсійного фонду;

— **надходження** з інших джерел не заборонених законодавством.

Недержавні пенсійні фонди надають такі послуги, як:

— складання договору про додаткове пенсійне забезпечення громадян;

— відкриття іменних пенсійних рахунків учасників;

— розміщення пенсійних внесків на депозитних рахунках;

— регулярне ознайомлення учасників з розміром пенсійного нагромадження;

— здійснення пенсійних виплат;

— надання послуг додаткового пенсійного забезпечення працівникам підприємств (трудова пенсія);

— одноразові пенсійні виплати;

- виплата всієї накопиченої на рахунку учасника суми протягом декількох років;
- комбіновані виплати;
- виплати пов'язані з інвалідністю.

НПФ можуть здійснювати такі види пенсійних виплат:

- пенсія на певний термін;
- одноразова пенсійна виплата.

НПФ користується послугами адміністратора (юридичної особи), компанії з управління активами, банку-зберігача, аудитора на договірних умовах з Радою фонду.

Благодійні фонди. Важливим чинником підтримки життєвого рівня населення, народжуваності, виховання дітей, творчо обдарованої молоді, медичного обслуговування, допомоги малозабезпеченим верствам населення є гуманітарна допомога, яку надають різноманітні благодійні та релігійні організації.

Благодійні фонди — особлива форма організації фінансових відносин, що характеризується виключно добровільними знаходженнями коштів з метою створення фондів і використання наявних коштів на благодійні цілі.

Благодійні фонди, як правило, функціонують на правах юридичної особи і є самоврядними суб'єктами. Мета їх створення полягає в благодійній діяльності, що здійснюється, насамперед, стосовно хворих і громадян пенсійного віку.

Кошти цих фондів створюються за рахунок:

- добровільних внесків, дарунків, відрахувань, громадських організацій, творчих спілок, колективів підприємств, установ, окремих громадян;
- прибутку, одержаного від виробничо-господарської діяльності організацій та підприємств, створюваних фондами;
- надходження від закордонних фондів та окремих осіб;
- доходів від заходів, що здійснюються на користь фонду, лотерей, платних послуг, видавничої та іншої діяльності.

Напрями використання грошових коштів, що надходять у благодійні фонди, визначає правління фонду або пленум представників-засновників, вони фіксуються в кошторисі доходів та витрат. Витрачання коштів визначається цілями створення фонду, які конкретизують статутні завдання фонду. Головною ознакою є витрачання коштів на безоплатній основі з благодійною спрямованістю.

Тема 11. Державний кредит і державний борг

1. Суть і значення державного кредиту.
2. Форми державного кредиту.
3. Управління державним боргом.

1. Суть і значення державного кредиту.

Держава для фінансування свої потреб може мобілізувати фінансові ресурси у формі державного кредиту. У цьому випадку вона є позичальником, а населення і підприємства – кредиторами. державний кредит має строк повернення та ціну у формі відсотка. Державний кредит може бути внутрішнім і зовнішнім. У сфері міжнародних економічних відносин держава виступає в ролі як кредитора, так і позичальника. Крім того, держава може виступати в ролі гаранта, в тих випадках, коли бере на себе відповідальність за погашення позик та виконання інших зобов'язань, які взяла юридичні та фізичні особи.

За своєю економічною сутністю державний кредит – це форма вторинного перерозподілу валового внутрішнього продукту. Його джерелом є вільні кошти населення, підприємств, організацій.

Державний кредит відрізняється від банківського. Він, як правило, використовується для покриття дефіциту державного бюджету, і джерелом його повернення та сплати відсотків є доходи бюджету, а не прибутки від ефективного використання кредиту.

Доцільність державного кредиту при покритті дефіциту бюджету зумовлена тим, що це має значно менші негативні наслідки для фінансового становища держави, ніж покриття дефіциту за рахунок грошової емісії.

Наявність державного кредиту призводить до появи державного боргу. Його сума складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави як внутрішніх, так і зовнішніх, включаючи гарантії за кредитами, що надаються іноземним постачальникам, місцевим органам влади тощо. Державний борг має економічно обґрунтовані межі. Він є характеристикою результативності усіх проведених державою кредитних операцій. Його абсолютна величина, динаміка і темпи змін відбивають стан економіки й фінансів країни, ефективність функціонування державних структур. На стан державного боргу істотно впливають щорічні операції в сфері державного кредиту – одержання нових позик і умови їх надання, з одного боку, розміри погашень і виплачуваних відсотків, з іншого.

Призначення державного кредиту виявляється насамперед у тому, що він є засобом мобілізації в руках держави додаткових фінансових ресурсів. У випадку дефіциту державного бюджету додатково мобілізовані

фінансові ресурси спрямовуються на покриття різниці між бюджетними видатками і доходами. При позитивному бюджетному сальдо мобілізовані за допомогою державного кредиту засоби прямо використовуються для фінансування економічних і соціальних програм. Це означає, що державний кредит, будучи засобом збільшення фінансових можливостей держави, може виступати важливим чинником прискорення економічного і соціального розвитку країни.

При проведенні правильної кредитної політики з використанням державних кредитних операцій, за допомогою можуть бути вилучені з обігу значні вільні кошти, що сприяє уповільненню темпів інфляційних процесів.

Але оцінюючи значення державного кредиту, не варто забувати, що мобілізовані за його допомогою засоби є антиципірованими, тобто взятими наперед податками. Необхідність погашення державного боргу вимагає пошуку додаткових надходжень до бюджету, а вони можуть бути отримані (якщо не використовувати нові позики) тільки за допомогою податків. До того ж погашення боргових зобов'язань і сплата відсотків по них відволікає частину бюджетних доходів від продуктивнішого їх використання, скорочує можливості нарощування виробничого та інтелектуального потенціалу суспільства, за що розплачуються вже майбутні покоління.

2. *Форми державного кредиту.*

Внутрішній державний кредит може виступати в таких формах:

- державні позики;
- перетворення частини вкладів населення в державні позики;
- запозичення засобів загальнодержавного позичкового фонду;
- казначейські позики;
- гарантовані позики.

Державні позики як форма державного кредиту характеризуються тим, що тимчасово вільні кошти населення, підприємств, організацій залучаються до фінансування суспільних потреб шляхом випуску і реалізації облігацій, казначейських зобов'язань та інших державних цінних паперів.

Облігація – найбільш поширений вид державних цінних паперів. Вона символізує державне боргове зобов'язання і надає право її власнику після закінчення визначеного терміну одержати назад суму боргу і відсотки за ним. Продаючи облігацію, держава зобов'язана повернути суму боргу у визначений термін із відсотками або виплачувати відсотки протягом усього терміну використання позикових засобів, а після закінчення цього терміну повернути і суму боргу. Держава встановлює номінальну вартість (ціну) облігації, яка вказується на облігації і виражає грошову суму, надану власником облігації державі в тимчасове використання. Саме ця сума

виплачується власнику облігації в момент погашення і на неї нараховуються відсотки. Проте реальна прибутковість облігацій для їх власників може бути вище або нижче встановленого номінального відсотка.

Іншим діючим у нашій країні видом державних цінних паперів є казначейські зобов'язання. Основна їх відмінність від облігацій полягає в меті їх випуску, формі виплати прибутку, вільному обігу. Засоби, що надходять від продажу облігацій, спрямовуються на поповнення бюджетного фонду, позабюджетних фондів або на обумовлені цілі. Засоби від реалізації казначейських зобов'язань держави спрямовуються тільки на поповнення бюджету держави. Прибуток по облігаціях державних позик може виплачуватись у вигляді відсотків, виграшів або не виплачуватись зовсім. Умовами випуску казначейських зобов'язань передбачена виплата прибутку тільки у вигляді відсотків. Облігації можуть мати вільний обіг і обмежене коло обігу, казначейські зобов'язання підлягають реалізації тільки серед населення.

Державні внутрішні позики за ознакою права емісії можуть бути:

- такі, що випускаються органами державної влади;
- такі, що випускаються місцевими органами влади.
- Залежно від форми виплати прибутків позики поділяються на:
 - процентні;
 - виграшні;
 - процентно-виграшні;
 - безпроцентні;
 - безпрограшні.

Власники боргових зобов'язань *процентної позики* одержують фіксований прибуток щорічно шляхом оплати купонів або один раз під час погашення позики шляхом нарахування відсотків до номіналу цінних паперів.

По *виграшних позиках* увесь прибуток власники облігації одержують у формі виграшів у момент погашення облігації. Прибуток виплачується не по всіх облігаціях, а тільки по тих, які потрапили в тиражі виграшів.

Умовами випуску *процентно-виграшних* позик передбачається виплата частини прибутку по купонах, а частини – у формі виграшів.

Безпроцентні (цільові) позики не передбачають виплату прибутків власникам облігацій, але гарантують одержання відповідного товару, попит на який повністю поки що не задовольняється.

Безпрограшні позики гарантують, що протягом терміну дії позики виграш припадає на кожну облігацію.

За терміном погашення державні позики поділяються на короткострокові (термін погашення до 1 року), середньострокові (з терміном погашення до 3 років) та довгострокові (з терміном погашення понад 5

років). У нашій країні передбачена можливість випуску всіх видів цінних паперів держави.

У тісному зв'язку з державними позиками знаходиться друга форма державного кредиту, функціонування якого опосередковується системою ощадних установ, - **перетворення частини внесків населення в державні позики**. На відміну від першої форми державного кредиту, коли фізичні й юридичні особи купують цінні папери за рахунок власних тимчасово вільних коштів, ощадні установи дають кредит державі за рахунок позикових засобів. Наявність посередника між державою і населенням в особі ощадних установ і надання позики останніми державі за рахунок позикових коштів без відома їх реального власника (населення) дозволяють виділити ці відносини в якості особливої форми державного кредиту. Перетворення частини внесків населення в державні позики, що призначені на потреби держави, здійснюється через покупку особливих цінних паперів (наприклад, казначейських ощадних сертифікатів), а також оформленням безоблігаційних позик. В Україні це досягається за рахунок купівлі Ощадбанком боргових зобов'язань держави.

Запозичення засобів загальнодержавного позикового фонду як форма державного кредиту характеризується тим, що державні кредитні установи безпосередньо (не обмежуючи ці операції купівлею державних цінних паперів) передають частину кредитних ресурсів на покриття витрат уряду. Ця форма державного кредиту функціонує в тоталітарному суспільстві. Вона сприяє розвитку інфляційних процесів, що особливо небезпечно в умовах жорсткого контролю за емісією грошових знаків з боку державних органів.

Казначейські позики як форма державного кредиту виражають відносини надання фінансової допомоги підприємствам і організаціям органами державної влади і управління за рахунок бюджетних коштів на умовах строковості, платності й зворотності. Відносини по лінії казначейських позик не є аналогом банківського кредитування, оскільки на відміну від госпрозрахункових банківських структур органи державної влади і управління надають фінансову допомогу на інших умовах, за інших причин і в інших цілях. Казначейські позики видаються на пільгових умовах за термінами і нормі відсотка, вони можливі у випадку фінансових утруднень підприємств через їх особливе становище на ринку або погіршення економічної ситуації в країні, не мають комерційної цілі, а є засобом підтримки життєво важливих для народного господарства економічних структур. На сьогодні ця форма державного кредиту в Україні активно не використовується.

В тих випадках, коли уряд гарантує безумовне погашення позик, випущених місцевими органами влади чи окремими господарськими

структурами, а також виплату відсотків за ними, мова йде про умовній формі державного кредиту – **гарантованих позиках**, за якими уряд реально несе фінансову відповідальність тільки у випадку неплатоспроможності платника.

Міжнародний державний кредит – це сукупність відносин, у яких держава виступає на світовому ринку в ролі позичальника, кредитора або гаранта. Ці відносини набувають форми державних зовнішніх позик. Як і внутрішні позики вони надаються на умовах зворотності, строковості й платності. Сума отриманих зовнішніх позик із нарахованими відсотками включається в державний борг країни. Країнам, що мають значні економічні й фінансові труднощі, зовнішні позики можуть надаватись на пільгових умовах.

Надання зовнішніх позик здійснюється за рахунок бюджетних коштів або спеціальних урядових фондів. Одержувачами позик можуть бути центральні уряди або місцеві органи влади. Кредиторами можуть виступати держав, фінансово-кредитні установи та інші юридичні особи іноземних держав, приватні особи, а також міждержавні фінансові організації.

Діяльність України як кредитора і гаранта на міжнародній арені дуже обмежена в зв'язку з несприятливим фінансово-економічним становищем держави. На сьогодні ця форма державного кредиту в Україні активно не використовується.

3. Управління державним боргом.

Функціонування державного кредиту призводить до утворення державного боргу. Його сума складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави як внутрішніх, так і зовнішніх, включаючи гарантії за кредитами інших органів влади чи суб'єктів господарювання. Розрізняють капітальний і поточний державний борг.

Капітальний борг представляє собою всю суму випущених і непогашених боргових зобов'язань держави, включаючи нараховані відсотки, які повинні бути виплачені за цими зобов'язаннями.

Поточний борг складає витрати по виплаті доходів кредиторам за всіма борговими зобов'язаннями держави, строк сплати яких настав.

Ефективність використання державних запозичень значною мірою залежить від системи управління боргом. Управління державним боргом – одне з пріоритетних завдань фінансової політики держави, важлива умова її фінансової стабільності. Процес управління боргом має декілька етапів: залучення коштів; використання коштів; повернення боргу і виплата відсотків.

Мета політики управління боргом – одержати найвищий ефект від фінансування за рахунок запозичених коштів та уникнення макроекономічних труднощів і проблем платіжного балансу в майбутньому.

Управління розміщенням запозичених коштів є основним елементом усієї системи управління боргом держави. Тому залучені кошти повинні використовуватись для фінансування зростання виробничих потужностей. При цьому повинно збільшуватись виробництво товарів не лише для внутрішніх потреб, а й експорт продукції, конче необхідний для одержання іноземної валюти на погашення зовнішнього боргу.

Обсяг залучених зовнішніх позик для будь-якої країни визначається двома факторами:

- 1) скільки капіталу країна може поглинути;
- 2) який обсяг боргу вона може обслуговувати без ризику виникнення кризи неплатежів.

При аналізі цих факторів повинні враховуватись як короткострокові, так і довгострокові характеристики державного боргу. Тому важливою умовою збереження платоспроможності, довіри кредиторів і пом'якшення умов кредитування є економічне зростання.

Існує один негативний момент економічної політики – це неспроможність контролювати дефіцит державного бюджету. Слід зазначити, що використання державних запозичень на фінансування поточних бюджетних витрат, у тому числі й на обслуговування державного боргу, є найменш ефективним шляхом.

Держава повинна турбуватися про ефективність державного кредиту. Поверхневе уявлення про результативність кредитних операцій можна отримати із співставлення сум щорічних надходжень по системі державного кредиту. Відносно повне уявлення про ефективність кредитних операцій дає відношення суми перевищення надходжень над витратами по системі державного кредиту до суми витрат, яке виражається у відсотках.

За зовнішнім боргом визначається коефіцієнт його обслуговування. Він представляє собою всіх платежів по заборгованості до валютних надходжень країни від експорту товарів і послуг, виражений у відсотках. Безпечним рівнем обслуговування державного боргу прийнято вважати 25%.

На досягнення ефективності державного кредиту спрямовані такі заходи в сфері управління державним боргом:

- конверсія;
- консолідація;
- уніфікація;
- відстрочення погашення позик;
- реструктуризація;
- анулювання.

Конверсія – це зміна доходності позик. Вона здійснюється у разі зміни ситуації на фінансовому ринку чи погіршення фінансового стану держави, коли остання не в змозі виплачувати передбачуваний дохід. (як правило, держава з метою скорочення видатків бюджету знижує відсоток за позикою).

Консолідація – зміна строків дії вже випущених позик.

Уніфікація – об'єднання декількох позик в одну, коли облігації раніше випущених позик обмінюються на облігації нової позики. Такий захід передбачає зменшення кількості видів цінних паперів, що перебувають в обігу.

Відстрочення погашення позики здійснюється в умовах, коли подальший активний розвиток операцій з випуску нових позик не мав фінансової ефективності для держави. Це відбувається тоді, коли уряд вже випустив досить багато позик і умови їх емісії не було достатньо вигідні для держави. В таких випадках більша частина надходжень від реалізації облігацій нової позики спрямовується на виплату відсотків і погашень по раніше випущених позиках. Щоб розірвати замкнене коло уряд оголошує про відстрочку погашення позик, яка відрізняється від консолідації тим, що при відстрочці не тільки відтягуються строки погашення, але й припиняється виплата доходів. Під час консолідації позик власники облігацій продовжують отримувати по них свій дохід.

Реструктуризація – це використання у комплексі повністю або частково зазначених вище методів.

Під **анулюванням** державного боргу розуміють захід, в результаті якого держава повністю відмовляється від зобов'язань за випущеними позиками. Анулювання може проводитись за двома причинами:

- 1) у випадку фінансової неспроможності держави, тобто її банкрутстві;
- 2) як наслідок приходу до влади нових політичних сил, які за певними обставинами відмовляються визнати фінансові зобов'язання попередніх урядів (наприклад, в 1918 році уряд РСФСР анулював всі дореволюційні борги як внутрішні, так і зовнішні).

Важливою є сфера управління державним боргом, пов'язана з визначенням умов та випуском нових позик. При визначенні умов емісії позик, основними з яких є рівень доходності цінних паперів для кредиторів, строк дії позик, спосіб виплати доходів, держава зобов'язана керуватись не тільки інтересами досягнення максимальної фінансової ефективності позик, але й враховувати реальну кон'юнктуру фінансового ринку. Успіх нових позик може бути забезпечений тільки в тому випадку якщо правильно враховано стан економіки, стан грошового обігу, рівень доходності й строки діючих позик, пільги, що надаються кредиторам та інші фактори. Виготовлення, збереження й розповсюдження облігацій державної позики

покладено на відповідні підрозділи Міністерства фінансів України; реалізація цінних паперів – на банківську систему.

Міжурядові позики, як правило, є безоблігаційними. Всі умови міжурядових позик фіксуються в спеціальних угодах, де обумовлюється рівень відсотка, валюта надання, терміни погашення позики та інші умови.

Тема 12. Фінансовий ринок

1. Характеристика фондового ринку та його інфраструктура
2. Суб'єкти фондового ринку та види їх діяльності
3. Фактори, що впливають на стан фондового ринку
4. Сутність і функції фінансового ринку.
5. Суб'єкти та об'єкти фінансового ринку.
6. Кредитний ринок, та ринок цінних паперів.

1. Характеристика фондового ринку та його інфраструктура

Фондовий ринок зародився в надрах ринку споживчих товарів. Перші операції з цінними паперами відбувалися на оптових ринках і товарних біржах. Історія бірж налічує близько п'яти століть, хоча деякі спеціалісти фондового ринку стверджують, що перша біржа виникла в Японії у I ст. до н.е. Перші операції з цінними паперами відбувались у бельгійському місті Антверпен, який відіграв значну роль у світовій торгівлі цінними паперами.

На сьогодні фондовий ринок у різних країнах Європи становить більш-менш значущу частину фінансового ринку.

Фондовий ринок (ринок цінних паперів) - сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (дери-вативів).

Основними **завданнями** сучасного фондового ринку України є:

- мобілізація тимчасово вільних фінансових ресурсів для здійснення конкретних інвестицій;
- формування ринкової інфраструктури, яка відповідає міжнародним стандартам;
- розвиток вторинного ринку;
- активізація маркетингових досліджень;
- трансформація відносин власності;
- удосконалення ринкового механізму і системи управління;
- забезпечення контролю над капіталом на основі державного регулювання;
- зменшення інвестиційного ризику;
- формування портфельних стратегій;
- розвиток ціноутворення;
- прогнозування перспективних напрямів розвитку та інші.

Умови функціонування фондового ринку:

1) учасники ринку є вільними у своїх діях щодо купівлі-продажу фінансових активів;

2) продавців і покупців має бути достатньо для того, щоб кожен з учасників ринку міг вільно вибрати торгового партнера з метою підтримки конкурентного середовища;

3) сформована законодавча база, яка сприяє його розвитку. *Загальні* представлені на.

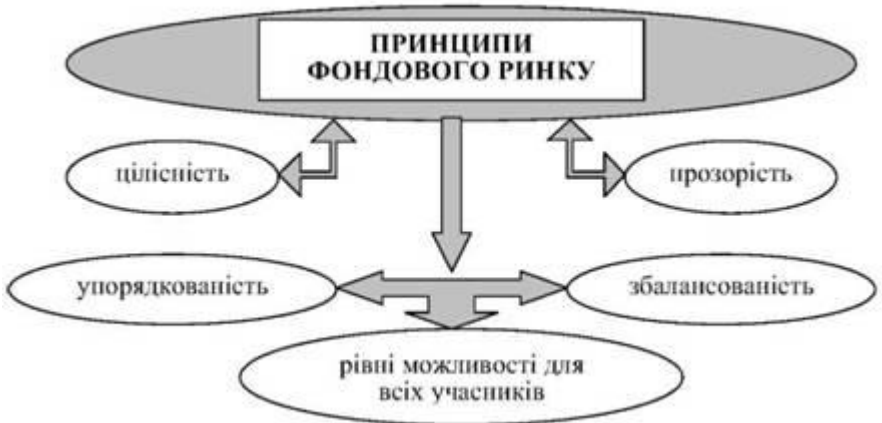

Рис.1 - Принципи функціонування організованого фондового ринку

Роль фондового ринку в системі економічного механізму держави визначають *функції*, які він виконує. Їх поділяють на дві групи:

Загальноринкові - це:

- отримання прибутку від операцій на даному ринку;
- цінова, що забезпечує формування ринкових цін;
- інформаційна - забезпечує збір інформації про суб'єктів і об'єктів ринку і доведення її до учасників;
- регульовальна - ринок встановлює правила торгівлі, порядок вирішення спірних питань між учасниками, встановлює пріоритети, органи контролю, управління та ін.

Специфічні- це:

- функція перерозподілу;
- функція страхування цінних і фінансових ризиків (стала можливою завдяки появі ф'ючерсних і опціонних контрактів);
- перерозподіл коштів між галузями і сферами ринкової діяльності;
- перерахунок заощаджень з невиробничої у виробничу форму;
- фінансування дефіциту державного бюджету на неінфляційній основі, тобто без випуску в обіг додаткових коштів та ін.

2. Суб'єкти фондового ринку та види їх діяльності

Учасників фондового ринку можна поділити на дві групи:

- **прямі** (безпосередні) учасники, які здійснюють професійну діяльність на фондовому ринку;
- **побічні**, які забезпечують діяльність фінансових інститутів, що здійснюють професійну діяльність.

Безпосередніми учасниками фондового ринку є:

а) емітенти - юридичні особи, АРК або міські ради, а також держава в особі уповноважених нею органів державної влади, яка від свого імені розміщує емісійні цінні папери та бере на себе зобов'язання щодо них перед їх власниками;

б) інвестори в цінні папери - фізичні та юридичні особи, резиденти і нерезиденти, які набули права власності на цінні папери з метою отримання доходу від вкладених коштів або набуття відповідних прав, що надаються власнику цінних паперів відповідно до законодавства. На фондовому ринку окремо виділяють *інституційних інвесторів*, якими є ІСІ, інвестиційні фонди, взаємні фонди інвестиційних компаній, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та інші фінансові установи, які надають фінансові послуги;

в) саморегульвні організації професійних учасників ринку - неприбуткові об'єднання учасників фондового ринку, що проводять професійну діяльність на ньому з торгівлі цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, депозитарну діяльність (діяльність реєстраторів і зберігачів), утворені відповідно до критеріїв і вимог, установлених ДКЦПФР;

г) професійні учасники - юридичні особи, які на підставі ліцензії, виданої ДКЦПФР, провадять на фондовому ринку професійну діяльність, види якої визначені законами України.

Групу *побічних учасників* фондового ринку можна представити як:

- споживачі (підприємства, органи влади);
- постачальники (домогосподарства, підприємства, зокрема неприбуткові, інституціональні інвестори - банки, трасти, інвестиційні фонди, пенсійні фонди і страхові компанії);
- суб'єкти, що обслуговують ринок (аудиторські, консалтингові, рекламні фірми; учасники, що здійснюють обслуговування емісійної, брокерської, дилерської, представницької, депозитарної, клірингової, реєстраторської і регулювальної діяльності);
- органи, що регулюють діяльність учасників ринку (державні та органи самоврядування, недержавні - фондова біржа, різноманітні професійні організації суб'єктів ринку). Такий поділ є умовним, тому що одні і ті ж

учасники на фондовому ринку, наприклад банки, можуть одночасно здійснювати діяльність, яку відносять до професійної (зберігання цінних паперів) і до побічної (надання консалтингових послуг); емітента за діями щодо випуску та розміщення емісійних цінних паперів відносять до прямого учасника ринку, а за викупом власних цінних паперів або внесенням їх до статутного капіталу юридичних осіб - до побічного учасника.

Всіх учасників фондового ринку відносять до його суб'єктів - це фізичні особи або організації, які продають, купують цінні папери або обслуговують їх обіг, тобто це ті, хто вступає між собою в певні економічні взаємовідносини з приводу обміну цінними паперами.

Виділяють чотири основних суб'єкта (учасника) фондового ринку:

1. емітенти - це ті, хто здійснює емісію, установлену законодавством послідовність дій щодо випуску та розміщення емісійних цінних паперів. Це переважно держава, комерційні підприємства чи організації;

2. інвестори - громадяни та юридичні особи країни, а також іноземні громадяни, фірми, держави, які приймають рішення про вкладення особистих, позичених або залучених коштів в об'єкти інвестування. На фондовому ринку діють індивідуальні інвестори - це інвестори, які є фізичними особами і становлять переважну групу учасників, та інституційні інвестори, що є кредитно-фінансовими інститутами, які свої власні активи, а також активи своїх клієнтів вкладають в цінні папери.

3. фондові посередники - це фінансові організації, що надають посередницькі послуги у процесі здійснення операцій із цінними паперами (брокерські, дилерські контори, саморегульвні організації тощо);

4. організації, що обслуговують ринок цінних паперів - організації, які виконують всі інші функції на ринку цінних паперів, крім функції купівлі-продажу цих цінних паперів: фондові біржі, розрахункові центри, реєстратори та ін.

Суб'єкти ринку, що вкладають свої капітали в цінні папери, намагаються досягти власних загальних цілей, які можна об'єднати в групи: дохідності, ліквідності і безпеки (зниження ризику).

Професійна діяльність на фондовому ринку - це діяльність юридичних осіб з надання фінансових та інших послуг у сфері розміщення та обігу цінних паперів, обліку прав за цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, що відповідає вимогам, установленим законодавством.

Таблиця 1 - Основні цілі суб'єктів (учасників) фондового ринку

Суб'єкти ринку	Основні цілі суб'єктів ринку
Емітенти	отримання доходу від емісії цінних паперів

Суб'єкти ринку	Основні цілі суб'єктів ринку
Інвестори в цінні папери	отримання доходу від вкладених коштів або набуття відповідних прав, що надаються власнику цінних паперів
Саморегулювні організації	здійснення професійної діяльності, розвиток інфраструктури фінансового ринку, підтримка високих професійних стандартів
Споживачі	отримання додаткового джерела фінансування
Постачальники: - домогосподарства - портфельні інвестори - стратегічні інвестори - інституційні інвестори	збереження і нагромадження заощаджень; збільшення капіталу; збільшення вартості портфеля цінних паперів (банки, інвестиційні фонди, страхові компанії); контроль над підприємством з метою отримання прибутку від його діяльності отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів
Торгівці	отримання прибутку від діяльності з цінними паперами
Організації, що обслуговують ринок	одержання прибутку від надання платних послуг споживачам, постачальникам і торговцям
Органи, що регулюють діяльність учасників	цілі некомерційного характеру, пов'язані зі встановленням "правил гри" та наглядом за їх виконанням

Рис.2 - Основні види професійної діяльності на фондовому ринку

1) діяльність з торгівлі цінними паперами - провадиться торгівцями цінними паперами (далі - торгівці) - господарськими товариствами, для яких операції з цінними паперами є виключним видом діяльності, а також банками. У статутному капіталі торгівця частка іншого торгівця не може перевищувати 10 відсотків. Торгівцю забороняється перепродавати (обмінювати) цінні папери власного випуску. Професійна діяльність з торгівлі цінними паперами включає:

а) *брокерську діяльність* - укладення торгівцем цивільно-правових договорів (зокрема договорів комісії, доручення) щодо цінних паперів від свого імені (від імені іншої особи), за дорученням і за рахунок іншої особи. Торгівцю дозволяється провадити брокерську діяльність, якщо він має сплачений грошима статутний капітал у розмірі не менше як 300 тисяч гривень.;

б) *дилерську діяльність* - укладення торгівцем цивільно-правових договорів щодо цінних паперів від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу, крім випадків, передбачених законом. Торгівцю дозволяється провадити дилерську діяльність, якщо він має сплачений грошима статутний капітал у розмірі не менше як 120 тисяч гривень.;

в) *андеррайтинг* - розміщення (підписка, продаж) цінних паперів торгівцем за дорученням, від імені та за рахунок емітента. Торгівцю дозволяється провадити андеррайтинг, якщо він має сплачений грошима статутний капітал у розмірі не менш як 600 тисяч гривень. ;

г) *діяльність з управління цінними паперами* - діяльність, яка провадиться торгівцем від свого імені за винагороду протягом визначеного строку на підставі договору про управління переданими йому цінними паперами та грошовими коштами, призначеними для інвестування в цінні папери, а також отриманими в процесі цього управління цінними паперами та грошовими коштами, які належать на праві власності установнику управління, в його інтересах або в інтересах визначених ним третіх осіб. Торгівцю дозволяється провадити діяльність з управління цінними паперами, якщо він має сплачений грошима статутний капітал у розмірі не менш як 300 тисяч гривень. Договори про управління цінними паперами торгівець має право укладати з фізичними та юридичними особами, при цьому сума договору з одним клієнтом - фізичною особою має становити не менше суми, еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам.

2) діяльність з управління активами інституційних інвесторів - професійна діяльність учасника фондового ринку - *компанії з управління активами*, що провадиться нею за винагороду від свого імені або на підставі відповідного договору про управління активами інституційних інвесторів. Така діяльність регулюється спеціальним законодавством;

3) депозитарна діяльність - надання послуг щодо зберігання цінних паперів незалежно від форми їх випуску, відкриття та ведення рахунків у цінних паперах, обслуговування операцій на цих рахунках та угод з цінними паперами. Депозитарна діяльність провадиться учасниками фондового ринку відповідно до законодавства про депозитарну систему України;

4) діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку - це діяльність професійного учасника фондового ринку (організатора торгівлі) щодо:

створення організаційних, технологічних, інформаційних, правових та інших умов для збирання та поширення інформації стосовно попиту і пропозицій;

- проведення регулярних торгів фінансовими інструментами за встановленими правилами;

- централізованого укладення і виконання договорів щодо фінансових інструментів, у тому числі здійснення клірингу та розрахунків за ними;

- розв'язання спорів між членами організатора торгівлі. До організаторів торгівлі на фондовому ринку відносять

фондові біржі. Для здійснення своєї діяльності фондові біржі повинні підтримувати власний капітал в розмірі, не меншому ніж 3 мільйони гривень, а для фондових бірж, що здійснюють кліринг і розрахунки, - не меншому ніж 6 мільйонів гривень.

3. Фактори, що впливають на стан фондового ринку

Окремі сектори (сегменти) фондового ринку суттєво впливають на його розвиток і визначають специфіку операцій на ньому.

Операції з цінними паперами (фондові операції) - це дія

з цінними паперами чи коштами на ринку цінних паперів для досягнення поставленої мети. Всі операції з цінними паперами на фондовому ринку здійснюють його учасники. Найбільш поширеними є три групи операцій:

1) емісійні - здійснюються з метою забезпечення діяльності суб'єкта фінансовими ресурсами: формування і збільшення власного капіталу, залучення позикового капіталу чи ресурсів в обіг. За своїм економічним призначенням це пасивні операції, які здійснюються через емісію цінних паперів, тому їх називають емісійні;

2) інвестиційні - вкладання суб'єктом операцій власних та залучених фінансових ресурсів у фондові активи від власного імені. За своїм економічним призначенням це активні операції, які здійснюються шляхом придбання фондових активів на біржі, в торговельній системі, на позабіржовому ринку;

3) *клієнтські* - забезпечення зобов'язань суб'єкта операцій перед клієнтом щодо цінних паперів чи зобов'язань клієнта, пов'язаних із цінними паперами.

У сучасній економічній літературі розглядається широкий спектр фондових операцій, конкретними і поширеними серед яких є:

- *випуск цінних паперів* - сукупність дій щодо певного виду емісійних цінних паперів одного емітента, однієї номінальної вартості, які мають однакову форму випуску і міжнародний ідентифікаційний номер, забезпечують їх власникам однакові права незалежно від часу придбання і розміщення на фондовому ринку. Міжнародний ідентифікаційний номер цінних паперів - номер (код), який дозволяє однозначно ідентифікувати цінні папери або інший фінансовий інструмент і присвоєння якого передбачено законами України;

- *емісія* - установа законодавством послідовність дій емітента щодо випуску та розміщення емісійних цінних паперів;

- *обіг цінних паперів* - вчинення правочинів, пов'язаних з переходом прав власності на цінні папери і прав за цінними паперами, за винятком договорів, що укладаються під час розміщення цінних паперів.

- *розміщення цінних паперів* - 1) відчуження їх емітентом або андеррайтером шляхом укладення цивільно-правового договору з *першим власником*, яким є особа, що отримала цінні папери у власність безпосередньо в емітента (або в особи, що видала цінний папір) чи андеррайтера під час їх розміщення; 2) продаж цінних паперів потенційним інвесторам;

- *купівля-продаж* - передача прав власності на цінні папери за кошти;

- *реєстрація випуску та проспекту емісії цінних паперів* - внесення Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку протягом 30 днів після отримання заяви і всіх необхідних документів для здійснення реєстрації випуску та проспекту емісії цінних паперів, всього переліку необхідних документів для здійснення реєстрації або відмови від даної операції.

- *конвертація (конверсія)* - обмін цінних паперів одного виду на інший, але емітовані однією й тією ж компанією. В угоді про випуск облігацій і привілейованих акцій часто передбачають право конверсії, що дає змогу власникам цих цінних паперів обмінювати їх на інші цінні папери, звичайно прості (звичайні) акції, за певним курсом (або ціною) конверсії;

- *стопінг* - продаж одного цінного папера з одночасною купівлею іншого з метою ухилення від податків, які необхідно сплачувати при тривалому володінні цінними паперами;

- *зберігання* - забезпечення збереженості й цілісності цінних паперів. Зберігання, як фондову операцію, здійснюють зберігачі цінних паперів, якими є банки або торгівці цінними паперами, що мають дозвіл на зберігання

та обслуговування обігу цінних паперів і операцій емітента з цінними паперами на рахунках у цінних паперах як щодо належних йому цінних паперів, так і щодо цінних паперів, які вони зберігають згідно з договором;

- *трастові* - довірче управління переданими у власність цінними паперами, які належать на правах власності іншій особі;

- *застава* - передача цінних паперів, які є забезпеченням позики. Заставними є переважно довгострокові цінні папери, що випускаються переважно іпотечними банками під заставу земельних ділянок, будинків та іншого нерухомого майна і дають прибуток у вигляді відсотків;

- *кліринг* - система безготівкових розрахунків за цінні папери та послуги, що базується на заліку взаємних вимог і зобов'язань;

- *реєстрація і перереєстрація власників цінних паперів* - закріплення та зміна прав власності на цінні папери;

- *маркетинг* - система внутрішньфірмового управління, спрямована на вивчення і врахування попиту й вимог фондового ринку для орієнтації в своїй діяльності;

- *ціноутворення* - процес формування ціни на цінні папери;

- *страхування* - створення за рахунок суб'єктів господарювання та фізичних осіб спеціальних резервних фондів, які призначені для відшкодування збитків і втрат, викликаних несприятливими обставинами, що склалися на фондовому ринку;

- *погашення* - повернення коштів позичальником кредиторю;

- *дарування* - перехід права власності на цінні папери від однієї особи до іншої на основі договору дарування;

- *успадкування* - перехід права власності на цінні папери від однієї особи до іншої у випадку смерті першої;

- *спліт (розщеплення) чи дроблення* - операція, що спричиняє збільшення числа акцій в акціонерів пропорційно їхній частці в капіталі. Дроблення призводить до зменшення номіналу акції з одночасною заміною кожної старої акції на нову. Спліт також розглядають як поділ нереалізованих акцій акціонерних товариств на їх більшу кількість;

- *консолідація (об'єднання)* - 1) вкладання прибутку, отриманого від торгівлі спекулятивними акціями, у надійніші акції; 2) об'єднання, злиття на фондовому ринку двох або декількох фірм, компаній;

- *передача (індосамент)* - форма передачі простих та пе-реказних векселів, якою є передатний напис на звороті векселя;

- *визначення ринкової вартості* - встановлення ціни на цінні папери, що котируються на біржі залежно від попиту і пропозиції на них;

- *облік* - система бухгалтерського обліку цінних паперів та результатів від діяльності з ними підприємств, фірм, яка проводиться за прийнятими правилами з використанням встановлених форм документів;

- *аудит* - фінансовий аналіз, бухгалтерський контроль, ревізія фінансово-господарської діяльності учасників фондового ринку: підприємств, фірм, організацій, які проводяться незалежними службами кваліфікованих спеціалістів;

- *посередництво* - сприяння у встановленні контактів та укладанні угод, контрактів між покупцями і продавцями цінних паперів; у нарахуванні і виплаті дивідендів за акціями і відсотків за облігаціями. Посередництвом займаються фінансові організації, що надають посередницькі послуги у процесі здійснення операцій із цінними паперами;

- *формування портфеля цінних паперів* - проведення постійних операцій із цінними паперами для підтримки якості портфеля, забезпечення зростання його поточної вартості, збереження та приросту капіталу, доступу через придбання цінних паперів до дефіцитної продукції та послуг, майнових і немайнових прав, до власності. До складу портфеля можуть входити цінні папери одного типу (акції) або різні цінні папери (акції, облігації, ощадні сертифікати тощо). При формуванні портфеля інвестор завжди враховує його дохідність, ступінь ризику, термін вкладання, тип цінного папера;

- *управління портфелем цінних паперів* - це процес, що включає планування, аналіз і регулювання складу портфеля, здійснення діяльності щодо його формування й підтримки з метою досягнення поставлених перед портфелем цілей при збереженні необхідного рівня його ліквідності й мінімізації витрат, пов'язаних з ним. Існує дві форми управління портфелем цінних паперів: *пасивна*, що забезпечує складання ди-версифікованого портфеля із завчасно визначеним рівнем ризику, тривалим зберіганням портфеля в незмінному стані, і *активна* - полягає в постійній роботі портфеля за допомогою вибору тільки певних цінних паперів, визначення термінів їх придбання або продажу, здійснення постійної ротації цінних паперів у портфелі та забезпечення чистого доходу;

- *інвестиційне проектування* - розробка інвестиційних стратегій щодо вкладання коштів у цінні папери з метою обмеження ризику коливань їх курсів, зростання прибутків, отримання вищого відсотка в порівнянні з банківським;

- *консалтинг* - діяльність спеціальних компаній щодо консультування продавців і покупців із широкого кола питань фондового ринку: фінансів, зовнішньоекономічної діяльності, дослідження, прогнозування, проведення комплексу маркетингових досліджень тощо.

На сучасному етапі розвитку вітчизняного фондового ринку необхідно:

- обмежити ризики інвесторів;

- включити у процес котирування всі зацікавлені сторони;

- запобігти можливості монопольного встановлення цін на фінансові активи;
- уникнути роздроблення національного фондового ринку на окремі нерівномірні сегменти;
- формувати довіру у населення до цінних паперів;
- поширювати інформацію про емітентів, їх цінні папери. Перелічені заходи направлені на формування стабільності ринку, яка сприяє залученню іноземних інвестицій, зміцнює довіру населення до цінних паперів, а наявність єдиного центру котирування створює умови для здорової конкуренції торгівців з одночасним збереженням гарантій для інвесторів та емітентів.

4. Сутність і функції фінансового ринку.

Фінансовий ринок - це сукупність економічних відносин, пов'язаних з розподілом фінансових ресурсів, купівлею-продажем тимчасово вільних грошових коштів і цінних паперів.

Об'єктами відносин на фінансовому ринку є грошово-кредитні ресурси, цінні папери й фінансові послуги, **суб'єктами** відносин - держава, підприємства різних форм власності, окремі громадяни.

Головною функцією фінансового ринку є забезпечення руху грошових коштів від одних власників (кредиторів) до інших (позичальників). Фінансовий ринок являє собою механізм перерозподілу фінансових ресурсів підприємств і нагромаджень населення між суб'єктами господарювання і галузями економіки, «зв'язування» частини грошових коштів, не забезпечених споживчими товарами, а також засобом покриття дефіциту державного бюджету.

5. Суб'єкти та об'єкти фінансового ринку.

Фінансовий ринок включає:

- валютний ринок,
- ринок кредитів,
- ринок цінних паперів,
- ринок фінансових послуг.

Валютний ринок – це процес купівлі-продажу іноземних валют за національним курсом, який складається на основі попиту і пропозиції на ці валюти. Його функції: своєчасне здійснення міжнародних розрахунків, страхування валютних ризиків; регулювання валютних курсів і диверсифікації валютних резервів; регулювання економічних і соціальних процесів у державі.

Ринок кредитів – це процес залучення коштів у грошовій формі на умовах повернення, платності й строкості. Кредитний ринок є одним із найстаріших сегментів фінансового ринку, він виник як закономірна реакція на потребу в додаткових фінансових ресурсах для здійснення процесу фінансового забезпечення підприємницької та інших видів діяльності юридичних і фізичних осіб.

Ринок цінних паперів – це форма розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів з метою повнішого забезпечення потреб економіки в ресурсах та їхнього ефективного використання. Це особлива сфера ринкових відносин, де завдяки продажу ЦП здійснюється мобілізація фінансових ресурсів для задоволення інвестиційних потреб суб'єктів економічної діяльності.

Фінансові послуги – це сукупність різноманітних форм мобілізації і використання фондів фінансових ресурсів для фінансового забезпечення процесу виробництва, виконання робіт і надання послуг, які здійснюються на платній основі та мають відмінні риси свого функціонування.

Учасниками ринку цінних паперів є емітенти, інвестори та інвестиційні інститути.

Емітентами цінних паперів є юридичні особи й державні органи або органи місцевого самоврядування. Емітенти несуть повну відповідальність за випущені ними цінні папери.

Інвестори - це фізичні та юридичні особи, які придбали цінні папери від свого імені і за власний рахунок.

Інвестиційний інститут - це юридична особа, створена у будь-якій організаційно-правовій формі, що допускається Законом України «Про підприємства в Україні». Засновниками інвестиційного інституту можуть бути як українські, так і іноземні юридичні та фізичні особи.

Існують такі **види інвестиційних інститутів**: фінансові брокери, інвестиційні консультанти, інвестиційні компанії та інвестиційні фонди.

Фінансовий брокер - це юридична особа, яка виконує посередницькі функції при купівлі-продажу цінних паперів за рахунок та за дорученням клієнта.

Інвестиційний консультант - це юридична чи фізична особа, яка надає консультаційні послуги з питань випуску та обігу цінних паперів. Інвестиційний консультант може проводити аналіз фондового ринку (експертизу угод, вивчення та прогнозування кон'юнктури тощо), підготовку та організаційно-методичне забезпечення емісії.

Інвестиційна компанія є дилером, тобто юридичною особою, яка діє за власний рахунок. Інвестиційна компанія може залучати грошові кошти через емісію власних цінних паперів або отримання грошових позик банків.

Інвестиційний фонд - це юридична особа, яка здійснює діяльність, пов'язану із залученням коштів за рахунок емісії власних цінних паперів. Між інвестиційним фондом та інвестиційною компанією є певні відмінності.

Інвестиційна компанія - це переважно фінансовий посередник у первинному розміщенні цінних паперів між емітентом і кінцевим інвестором, а інвестиційний фонд акумулює дрібні заощадження це і є кінцевим інвестором. Компанії обслуговують тільки юридичних осіб, тоді як фонди - ще й фізичних. Компанія має право працювати як інвестиційний консультант і фінансовий брокер, для фонду ж інші види діяльності є забороненими.

Важливим елементом фінансового ринку є ринок цінних паперів - сукупність відносин фінансового ринку, пов'язаних з випуском і обігом цінних паперів, а також форми і способи цього обігу.

Цінні папери - це грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що випливають з цих документів, іншим особам (ст. 1 Закону України «Про цінні папери і фондову біржу» від 18.06.91 р.). Закон України «Про цінні папери і фондову біржу» визначає умови і порядок випуску цінних паперів, а також регулює посередницьку діяльність в організації обігу цінних паперів в Україні. Відповідно до цього Закону можуть випускатися в обіг такі види цінних паперів:

- акції;облігації внутрішніх республіканських і місцевих позик;
- облігації підприємств;
- казначейські зобов'язання держави;
- ощадні сертифікати;
- векселі;
- приватизаційні папери.

Акція – цінні папери без встановленого строку обігу, що засвідчує дольову участь у статутному фонді АТ, дає право його власникові на отримання дивідендів, а також на участь у розподілі майна при ліквідації АТ.

Облігації – цінні папери, що засвідчують внесення їх власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання емітента відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного паперу в передбачений в ньому строк з виплатою фіксованого проценту.

Казначейські зобов'язання – вид цінних паперів на пред'явника, що розміщуються тільки серед населення і засвідчують внесення їх власником грошових коштів до бюджету й дають право на отримання фіксованого доходу.

Ощадний сертифікат – це письмове свідоцтво банку про депонування коштів.

Векселі – це цінні папери, - письмове абстрактне й безспірне зобов'язання позичальника сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя.

Депозитне свідоцтво - це цінний папір, який підтверджує, що особа володіє акціями однієї з іноземних корпорацій, які зберігаються в одному з банків, і має право на одержання дивідендів.

Фондова біржа – це організаційно оформлений, постійно діючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами, як первинними, так і похідними. Тут визначається курс цінних паперів. Біржа виробляє загальні правила проведення торгів і розрахунків після укладення угод, розповсюджує відповідну інформацію та підтримує професіоналізм учасників ринку, а також проводить певний контроль.

Фінансові інструменти – документи, що мають грошову вартість, за допомогою яких здійснюються операції на фінансовому ринку. До основних фінансових інструментів належать цінні папери, свідчення про депозитні вкладення, кредитні угоди, страхові поліси тощо.

Вони поділяються на три основні групи:

- **пайові цінні папери**, за якими емітент не бере відповідальність повернути грошові засоби, інвестовані в його діяльність, але які свідчать про участь в управлінні виробництвом і отримання частки майна при ліквідації емітента;

- **боргові цінні папери**, за якими емітент несе відповідальність повернути у призначений термін кошти, інвестовані в його діяльність, або які не наділяють їхніх власників правом участі в управлінні виробництвом;

- **похідні цінні папери**, механізм обігу яких пов'язаний з пайовими, борговими цінними паперами, іншими інструментами.

6. Кредитний ринок, та ринок цінних паперів.

Крім цінних паперів першого порядку існують такі види похідних цінних паперів, як **опціони, ф'ючерси, бони** і т.д.

Ринок грошей має справу з короткостроковими фінансовими активами, що є високоліквідними й малоризиковими. Інструментами цього ринку є казначейські векселі, короткострокові комерційні векселі й банківські акцепти.

Казначейський вексель є формою боргового зобов'язання держави. На відміну від державних облігацій, казначейські векселі випускаються на строк, як правило, до одного року під покриття бюджетного дефіциту з виплатою доходу у вигляді дисконту.

Інструменти власності:

- акції ;
- приватизаційні папери .

Інструменти позики:

- облігації ,
- казначейські зобов'язання ,
- векселя.

До похідних паперів належать:

- опціони,
- ф'ючерси,
- варанти тощо .

Опціон – документ, який засвідчує право придбати (продати) цінні папери у майбутньому , з фіксацією цін на час укладення або придбання.

Ф'ючерсний контракт – документ, який засвідчує зобов'язання придбати цінні папери , товари у певний час на невизначених умовах у майбутньому із фіксацією цін на момент виконання зобов'язань сторонами контракту.

Фондовий ринок – це особлива сфера ринкових відносин, де завдяки продажу цінних паперів здійснюється мобілізація фінансових ресурсів для задоволення інвестиційних потреб суб'єктів економічної діяльності.

Ринок цінних паперів можна розмежувати на первинний і вторинний , біржовий і позабіржовий.

Первинний – це ринок цінних паперів, і повторних емісій цінних паперів, на якому здійснюється їхнє початкове розміщення серед інвесторів.

Вторинний ринок - це забезпечення ліквідності цінних паперів, тобто створення умов для найкращої торгівлі ними. Це дає можливість власникові цінних паперів реалізувати їх у найкоротший термін при незначних варіаціях курсів і невисоких витратах щодо реалізації .

Біржовий ринок – ринок з найвищим рівнем організації, що максимально сприяє підвищенню мобільності капіталу та формуванню реальних ринкових цін на фінансові вклади, що перебувають в обігу .

Позабіржовий ринок охоплює операції з цінними паперами поза біржею. Переважно на цьому ринку відбуваються первинне розміщення, а також перепродаж цінних паперів тих емітентів, які не бажають виставити свої активи на біржу.

Регулювання фінансового ринку України здійснюється державними органами регулювання:

- Міністерством фінансів,
- НБУ,
- Фондом державного майна України,
- Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Міністерство фінансів – організація функціонування ринку цінних паперів.

Рекомендована література

Базова

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР
2. Бюджетний Кодекс України № 2456-VI от 08.07.2010
3. Закон України „Про Державний бюджет України” на відповідний рік. Закони України//Відомості Верховної ради України або Офіційний вісник України.
4. Податковий кодекс України. Із змінами, внесеними Законами України № 2856 – VI) від 23.06.2017 року.
5. Василик О.Д. Державні фінанси України. Навчальний посібник. Изд-во: Київ: Вища школа, 2007, 318 с.
6. Венгер В. В. Фінанси: навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. В. Венгер. - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 432 с.
7. Коваленко Д.І. Фінанси, гроші та кредит: теорія та практика [текст]: навч.посіб./Д.І Коваленко, В.В. Венгер – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 578с.
8. Кремень О.І., Кремень В.М. Фінанси Навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2018. — 412 с.
9. Лондар С.Л., Тимошенко О.В. Фінанси: Навчальний посібник. - Вінниця: Нова Книга, 2009. - 384 с.
10. Оспішев В.І. Фінанси: Курс для фінансистів: Навч. посіб. Рекомендовано МОН / За ред.. — К., 2008. — 567 с.
11. Юрія С.І.Фінанси: Підручник/За ред. С.І.Юрія, В.М.Федосова.- К.: Знання, 2008.-611с.
12. Юхименко П.І., Федосов В.М., Лазебник Л.Л. та ін. Теорія фінансів Підручник / За ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 576 с.

Допоміжна

1. Базецька Г. І. Фінанси підприємства: планування та управління у виробничій сфері : навчальний посібник / Г. І. Базецька, Л. Г. Суботовська, Ю. В. Ткаченко. Харків : ХНАМГ, 2012. 292 с. Режим доступу: <http://eprints.kname.edu.ua/27132/1/%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%B8%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%BC%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>
2. Бюджетна система:навч. посіб./Н.Д. Чала, Л.В. Лазоренко. - К.:Знання, 2010. - 223 с.
3. Гроші та кредит : підручник / за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 892 с. Режим доступу: http://library.tneu.edu.ua/images/stories/praci_vukladachiv/%D0%A4%D0%B0%

[D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B5%D1%82%20%D0%91%D0%91/%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8/%D0%94%D0%B7%D1%8E%D0%B1%D0%BB%D1%8E%D0%BA%20%D0%9E.%D0%92/book/%D0%93%D1%80%D0%BE%D1%88%D1%96%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%82%202018.PDF](#)

4. Місцеві фінанси : підручник / за ред.. О. П. Кириленко. Київ : Знання, 2006. 677 с.

5. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник, - К.: КНЕУ, 2007-240с.

6. Страхування : підручник / за ред. В. Д. Базилевич. Київ : КНЕУ. Режим доступу: <https://westudents.com.ua/knigi/584-strahuvannya-bazilevich-vd.html>

7. Фінанси : навчальний посібник: експрес курс / Волохова І. С., Шикіна Н. А., Волкова О. Г. та ін. за заг. ред. Волохової І. С. Харків : Видавництво «ПромАрт», 2018. 262 с. Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7066/1/%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%B8.pdf>

8. Чечетов М.В., Чечетова Н.Ф. Бережна А.Ю. Бюджетний менеджмент: Навчальний посібник. В 2-х ч. – Х.: ВД «ІНЖЕК». 2004. – 560с.

16. Інформаційні ресурси

1. Єдина база податкових знань, розміщена на офіційному сайті ДПАУ // <http://www.sta.gov.ua>

2. . Національний банк України. - Режим доступу: www.bank.dov.ua

3. Лига БизнесИнформ. – Режим доступу: www.liga.net/.

4. Налоги и бухгалтерский учет. – Режим доступу: basa.tav.kharkov.ua/.

5. Право. Украина. – Режим доступу: www.legal.com.ua/cgi-bin/matrix.cgi/pravo.html.

6. Сервер Верховной Ради Украины. – Режим доступу: www.rada.gov.ua/.

7. Украинское право. – Режим доступу: www.ukrpravo.com/.

8. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу: www.minfin.gov.ua.

9. Офіційний електронний каталог Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua.